

A fennmaradástól a függetlenségig

A Spanyol Monarchia és itáliai tartományai, 1665–1711

A spanyol örökösödési háború (1701–1714) egyszerre volt nemzeti-polgárháborús és nemzetközi konfliktus. A szembenállást meghatározó választóvonal a Habsburg- és a Bourbon-pártiak között ugyanúgy megjelent Spanyolországban, mint a Spanyol Monarchia más területein, így természetesen Itáliában is. Ugyanakkor, bár az 1714-es utrechti béke hasonló választóvonal az itáliai spanyol jelenlét konszolidációja, illetve gyors összeomlása között, a helyi társadalmak fejlődésében bizonyos folytonosság is megfigyelhető. Az 1640-es évtized politikai válsága és a spanyol hatalom európai hegemóniájának bukása után az itáliai társadalmi elit autonómiája folyamatosan növekedett; ugyanakkor a hivatalok megvásárlása és a spanyol koronától hűségükért cserébe kapott engedelmények révén politikai szerepvállalása, felelőssége is nőtt. A hirtelen és drasztikus változások, uralkodóváltások ellenére a társadalmi hierarchiában nem történtek éles váltások; a politikai és társadalmi életet irányító családok gyakorlatilag minden korábbi kiváltságukat megtarthatták, eltekintve néhány elszigetelt kivételtől mind a Bourbon-, mind pedig a Habsburg-oldalon. Jelen tanulmány ezen folyamatok alapos bemutatására törekszik.¹

A hanyatlás időszaka. A Spanyol Monarchia korszakai

II. Károly (1665–1700) uralkodásának elején egy fiatal spanyol jogász, aki a Nápolyi Királyságban kezdte minisztériumi pályafutását, átfogó, tudományos igényű mű megírásába kezdett a Spanyol Monarchia eredetéről, fejlődéséről és korabeli helyzetéről. Juan Alfonso de Lancina egy olyan műfaj hagyományait folytatta, amely

* A szerző az Universidad Autónoma de Madrid, Departamento de Historia Moderna egyetemi tanára (Avenida Tomás y Valiente, 1 Campus de Cantoblanco, UAM, 28049 Madrid, antonio.alvarezossorio@uam.es).

¹ Jelen tanulmány a *Studia Historica* folyóiratban megjelent cikk (Álvarez-Ossorio Alvarino, 2004a) kiegészített, átszerkesztett és bővített változata, amely a Dirección General de Investigación del Ministerio de Economía y Competitividad *Sociedad cortesana y redes diplomáticas: la proyección europea de la monarquía de España (1659–1725)* (Udvari társadalom és diplomáciai hálózatok: a Spanyol Monarchia európai kisugárzása, 1659–1725) elnevezésű, HAR2015–67069–P (MINECO/FEDER, UE) azonosítójú projekt támogatásában részesült. Köszönettel tartozom Martí Tibornak a kutatási programban nyújtott értékes segítségéért. A tanulmányhoz lásd még: Álvarez-Ossorio Alvarino, 2015a.

II. Fülöp (1556–1598) uralkodásának utolsó évtizedében tűnt fel, kiteljesedése pedig III. Fülöp (1598–1621) idejére tehető. Ez az irányzat, a monarchia értekezésekben és rövid tudományos művekben történő dicsőítése IV. Fülöp (1621–1665) alatt érte el a csúcspontját, és a Franciaországgal szemben kirobbant háború után polemizálóbb tartalmú lett.

Lancina soha nem fejezte be főművét, melynek a hangzatos *Floro Hispano, tratado de la Monarchía Española. Epítome de la historia de España, su Principio, Augmento, Grandeza y Detrimiento* (Hispán kincs, értekezés a Spanyol Monarchiáról. Összefoglalás Spanyolország történelméről, kezdeteiről, felemelkedéséről, dicsőségéről és hanyatlásáról) címet adta.² Az értekezés elején a szerző a monarchia kialakulását meghatározó tényezőként a *spanyol népet* jelöli meg, és Lancina értelmezésében a kollektív nemzet az egyetlen főszereplő, mely a királyok dicsőségét is háttérbe szorítja azon közös vállalkozású *opus magnumban*, mely a monarchia létrehozása volt. Emellett figyelemre méltó, hogy Lancina mind ezen, mind többi művében is a királyi hatalom *választások* általi eredetét hangsúlyozza. Ezen részlet egyértelmű célzás a korabeli belpolitikai helyzetre, ismervén a korszakban hatalmon lévő gyermekkirály rossz egészségi állapotát. Lancina Madrid és a többi spanyol tartomány más minisztereire és nemeseihez hasonlóan azt az elvet vallotta, hogy a monarchia társadalmi alapja túlmutat az egyén egy adott királlyal vagy dinasztíával való azonosulásán. A szerző emellett igyekezett olyan alkotmányos eszközöket keresni, amelyek kompenzálhatják a király kevésbé intenzív jelenlétét a kormányzat működésében.

Lancina egy másik, befejezetlen művében is foglalkozik ezen központi kérdésekkel; ennek címe is jól összegzi a szerző politikai filozófiájának fő vonulatait. *A Libro de la República de los Españoles en que se contiene su sitio, las naciones que la han habitado, sus riquezas, los Reyes y la Política de su gobierno con otras particularidades notables* (Könyv a Spanyolok Köztársaságáról, az ország leírásával nemzeteiről, gazdagságáról, a királyokról és kormányzásuk politikájáról, valamint más, említésre méltó jellegzetességekről) kötetében a szerző a Spanyol Monarchiát alkotó királyságok és egyéb területek egyéni történetét, fejlődését hangsúlyozza.³ Lancina tehát a *Spanyolok Köztársaságaként* értelmezte és mutatta be a *Spanyol Monarchiát*.

Lancina műveinek formai jegyeiben és tartalmában egyaránt érezhető Tacitus és Seneca hatása. A Iuliusok és Claudiusok Római Birodalmának példája segített a szerzőnek értelmezni a Spanyol Monarchia átalakulási folyamatait. Lancina a „Köztársaság kedvezőtlen fejleményei”-vel kapcsolatos polgári aggályaiban Tacitus filozófiája és a keresztény neosztoicizmus is megjelenik.⁴ Az emberi test és a politikai korpusz felépítése és működése közötti klasszikus párhuzam továbbvitelével a szerző a birodalmak életszakaszainak sajátosságait a fejlődés, fennmaradás és hanyatlás a természet törvényeinek alárendelt, visszafordíthatatlan ciklusaiként vizs-

2 BNF Espagnol, 158.

3 BNF Baluze, 225.

4 BNF Baluze, 228, fol. 11.

gálja. Lancina szerint „ha valaki ily módon megnézhetné a spanyol népet Szent Pelagius királlyá választása után, egy ereje teljében lévő embert látna”.

A *Floro Hispano* című értekezésben a szerző meghatározta a Spanyol Monarchia fő életszakaszait: a csecsemőkor Oviedo és León királyainak uralkodása alatt, a legendás kantábriai hegyben telik; Kasztília uralma határozza meg a kisgyermekkor; míg a serdülőkort a spanyol királyságok egyesülésének folyamata hozta el, amely a Katolikus Királyok alatt teljesedett ki. Ezen ciklikus – a fejlődési tagolás értelmezésében II. Károly uralkodása – az időskor és az elaggás időszakát hozta el a monarchia életében. Ennek ellenére Lancina igyekezett túllépni is ezen a túlzó természeti determinizmuson, és a római császárokat állította például a szinte még gyermek királynak: „Mégis úgy tűnik most, nagyszerű királyunk, II. Károly uralkodása a nagy Augustus császár dicsőségét eleveníti meg, hiszen országunk mintha ismét a fiataalkorba lépne, ugyanúgy, mint a Római Birodalom, amely hazánk kitűnő fia, a nagy Traianus alatt visszanyerte korábbi nagyságát.”

Az 1640-es évek válságának időszakától a kormányzással foglalkozó korabeli spanyol elméleti művekben Traianus császár személye és tevékenysége gyakran használt referenciapont lett, mivel a császár következetes hatalomgyakorlással és a polgárság felemelésével képes volt megállítani és visszafordítani egy kiterjedt birodalom hanyatlását.⁵ Lancina úgy vélte, a *Spanyolok Köztársasága* is a régi polgári erények gyakorlásával térhet vissza aranykorába.

Traianus uralkodása egyéb figyelemre méltó értelmezési párhuzamokat is ihletett, például a központi kormányzásban fontos szerephez jutó helyi oligarchák politikai egyeduralmával kapcsolatban. Ezen téma Olivares gróf-herceg bukása, valamint a tartományi lázadások után kiemelt fontosságúvá vált. 1675 márciusában Lancina Félix de Lucio y Espinosának írt episztolájában a monarchia összetett jellegére emlékeztetett: „A Spanyol Monarchia királyságai közötti nagy különbségek miatt, valamint egy másik fontos okból, nevezetesen, hogy mindegyikük megtarthassa nagyságát és régi nevét, a király nem használhat egyetlen, összegző titulust. Éppen ezért helyesen jártak el a korábbi királyok, amikor megőrizték minden uralkodói címüket, és így hangsúlyozták, hogy minden királyságot és tartományt külön kell elismerni: Kasztíliát Kasztíliaként, Aragóniát Aragóniaként, Itáliát Itáliaként, és hasonlóképpen a többi királyság és tartomány esetében is.”⁶

Lancina számos írásában foglalkozott annak fontosságával, hogy a tartományok megőrizhessék kiváltságaikat, valamint a kormány biztosítsa a helyi oligarchák együttműködését. A szerző szerint ellenkező esetben újabb lázadás fenyegethet, ahogy a messinai felkelés során történt.

Mikor haladta meg a Spanyol Monarchia az ifjúságot, és lépte át a felnőttkor küszöbét? A kérdéssel foglalkozó szerzők különböző történelmi pillanatokat emeltek ki. Giovanni Pietro Crescenio Romani vonatkozó művében a növekvő intenzitású itáliai spanyol jelenlét fontosságát hangsúlyozta, a szicíliai kezdetektől

5 Morales Polo, 1654; valamint Solanes, 1700. II. Károlynak ajánlott kiadás.

6 Lancina ezen aprólékosan megfogalmazott leveleit, melyekben elegánsan vegyíti a politikai és erkölcsi eszmefuttatásokat, voltaképp szónoki gyakorlatként írta, feltételezhetően azzal a céllal, hogy azokat terjeszték és akár meg is jelentették. BNF Baluze, 228.

Nápoly meghódításán át V. Alfonz alatt, egészen az itáliai háborúkig (*La Monarchia di Spagna overo Dell'Unione delle Corone, e Regni dell'Augustissima Casa D'Austria. Con parte dei pregi, e meriti della Nazione Spagnuola, a della Regia Città di Milano, E con alcune Allianze della Nobilità della Patria*, Piacenza, 1650). A jezsuita Juan Cortés Osorio a *Constancia de la fee y aliento de la nobleza española* (A hit állhata-tossága és a spanyol nemesség bátorsága, Madrid, 1684) című művében az Újvilág felfedezését, valamint Nápoly Olivares gróf vezetésével lezajló meghódítását emelte ki. A 17. század második felében ezek a hőstettek azonban már távolinak tűntek. A monarchia dicsőséges korszaka elmúlt, és a korabeli nemzedékeknek birodalmi örökségük megtartása volt a legnagyobb feladat.

A megőrzés művészete

Az 1640-es években Portugáliában, Spanyolországban és Itáliában lezajló tartományi lázadások közepette a jelentősebb európai királyi udvarokban komolyan foglalkoztak annak lehetőségével, hogy a Katolikus Monarchia európai birtokai hamarosan függetlenednek.⁷ Az elégedetlenség és a tartományi lázadások felgyorsították a katonai és pénzügyi források kimerülését az egyébként is általános háborús időszak közepette. A Katolikus Király flottájának és hadseregének egyre több helyen nyíló új frontokon kellett helytállniuk, miközben tovább folytak a hadjáratok a francia, holland, svéd, német és itáliai csapatok ellen. 1650 után IV. Fülöp feladta a portugál korona visszaszerzésére irányuló törekvéseit; emellett a Spanyol Monarchia jelentős területi veszteségeket szenvedett Katalóniában és Németalföldön is. Mindezek ellenére a királyság rácapolt az összeomlásával és a királyságok szétesésével kapcsolatos jóslatokra. Benito Remigio Noydens 1674-ben a következőkkel summázta a korabeli eseményeket: „Nem kisebb feladat meghódított birtokaink megtartása, mint annak idején megszerzésük volt, mert az utóbbihoz elég lehet a szerencse is, míg az előbbi mindig művészet.”⁸

Ebben az értelemben a monarchia 1640-es válsága a *crisi* kifejezés eredeti jelentése alapján úgy is értelmezhető, mint válaszút, döntéshelyzet – mely elindítja a kormányzással kapcsolatos reflexiót, az elérhető célokkal kapcsolatos vitára inspirál, a múlt és a jelen politikájának értékelésére készíttet, és tiszta lapot ad az eljövendő hatalom alapelveinek meghatározásához – az adott spanyol történelmi pillanatban a jó kormányzat Olivares zsarnoksága alatt lerombolt alapjainak feltárását jelenthette. Ezzel a felvetéssel nem szándékunk, hogy a kormányzat funkcióját a politikai laboratóriuméra redukálva értelmezzük; inkább azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy a válság mint vízválasztó és véleményformáló tényező milyen hatással volt az udvari és itáliai tanácsosokra, az alkirályokra, bírákra és tartományi hivatalnokokra,

7 Az 1640-es években lezajlott felkelésekről bő bibliográfia áll rendelkezésünkre, lásd például Elliott, 1992. áttekintő munkáját. Szélesebb nézőpontú, az egész európai forradalmi ciklust vizsgálja Benigno, 1999.

8 *Conservar* címszó: Covarrubias, 1987. 350. (Benito Remigio Noydens kiegészítései az 1674-es kiadáshoz.) Noydens szerint Julius Caesart uralkodóként hódításaiban a szerencse kísérte, de kudarcot vallott egy másik uralgatói erény, a hatalom megtartásának gyakorlásában.

akiknek a monarchia korábbi és korabeli kedvezőtlen eseményei nyomán kialakult helyzethez kellett alkalmazkodniuk.⁹ A 17. század második felében a megőrzés és a presszió enyhítésének politikai eszközeit igen eltérő módon alkalmazták, attól függően, hogy miként viszonyultak ezekhez a célokhoz a királyi udvar éppen befolyásos csoportjai, valamint hogy milyen kapcsolat fűzte őket a helyi oligarchiához.

Habsburg Mária Anna (1665–1675) régenssége alatt összeütközésre került sor a királynő hívei, valamint a belső ellenzék azon csoportjai között, amelyek támogatták Juan José de Austria (1629–1679) igényét a monarchia kormányának vezetésére. A régenség egyik jelentős döntése volt a Milánói Hercegséggel kapcsolatban, hogy az Itáliai Tanács vezetőinek hatásköre alatt engedélyezte a helyi bíróságok közhivatalainak árusítását. 1673 és 1676 között legkevesebb huszonegy *questor togado*, *questor de capa* és pénzügyekkel foglalkozó ügyvédi hivatalt értékesítettek az általános és különleges bíróságokon. Ezenkívül eladás céljából elidegenítettek még négy pénzügyi jogtanácsosi hivatalt, a hadsereg főszámvevőjének hivatalát, valamint több egyéb, kisebb lombardiai bírói hivatalt is. A *quaestor* és pénzügyekkel foglalkozó ügyvédi kinevezések átlagára tízezer ezüstreal körül mozgott.¹⁰ Az így szerzett bevételt az Itáliai Tanács kincstárnokának adták át. 1676-ban a hasonló forrásból származó összegeket az Itáliai Tanács, a Kincstár, valamint a Kincstár Főszámvevőszéke (*Contaduría Mayor de Hacienda*) elnökének ellenőrzése alatt Genovába utalták tovább. Genovából a forrásokat Nápoly és Szicília alkirályainak továbbították az 1674-ben, a messinai felkelésnek nyújtott francia támogatás után kitört háború kiadásainak fedezésére.

A messinai háború veszélyeztette a Spanyol Monarchia uralmát itáliai tartományai felett.¹¹ A Szicília keleti felében állandósuló francia jelenlét lehetősége veszélyt jelentett volna a nyugati oldal spanyol fennhatóságára, valamint a Nápolyi Királysággal fenntartott kapcsolatokra. A francia tengeri hegemonia lehetősége a Mediterráneum nyugati térségében nyugtalanította Észak-Európa tengeri hatalmait. Végül XIV. Lajos (1643–1715) úgy döntött, hogy hadseregét a Rajna vidékére, valamint a flandriai határra összpontosítja, és 1678-ban kivonta csapatait Szicíliából.

1676 végén Fernando Valenzuela kegyencé emelése alkalmas ürügyet adott a spanyol grandoknak arra, hogy nyíltan szövetkezzenek a királyné uralmának megdöntésére.¹² 1677 januárjában Zaragoza mellett nagyjából tízezer Aragóniából, Katalóniából, Valenciából és Navarrából származó katona gyűlt össze Juan José de Austria zászlója alatt, aki Madridig vezette a sereget, hogy katonai erővel kényszerítse ki a kormányváltást. Juan José de Austria magához ragadta a hatalmat, és megfosztotta hivataluktól a Mária királynét pártoló minisztereket és a királyi ud-

9 A válsághelyzettel kapcsolatos szófordulatok szó szerinti idézetek; a hasonló kifejezések igen jellemzőek a korabeli államtanácsok jegyzőkönyveinek szóhasználatában. A fenti sorok a *Consejo de Italia* 1646 májusában tartott tanácskozásának jegyzőkönyvéből származnak. AHN Sección Estado [E (államügyek)], legajo [leg. (iratcsomó)] 1984.

10 A folyamattal és következményeivel részletesen foglalkozom könyvemben: Álvarez-Ossorio Alvaríño, 2002.

11 Erről bővebben lásd: Ribot, 2002.

12 Erről lásd: Álvarez-Ossorio Alvaríño, 2015b. 21–56.

vartartás velük szimpatizáló tagjait. Ezenkívül példás büntetés kilátásba helyezésével igyekezett elrettenteni a minisztereket és a hivatalnokokat a korrupciótól, illetve bármilyen törvényellenes cselekedettől. Juan José de Austria kormánya Itáliában is bevezetett néhány, korábban Kasztíliaiban foganatosított intézkedést, például a hivatalos látogatás útján zajló ellenőrzést, valamint az állami hivatalok, főként az élet-hosszig tartó járadékos kinevezések számának megnyirbálását.

A restauráció hatásai igen hamar érezhetővé váltak Itáliában. 1677 márciusában Don Juan levél útján utasította Milánó kormányzóját, Ligne herceget, valamint Nápoly és Szicília alkirályait, hogy kötelezzék püspökeiket és főpapjaikat egyházmegyéik bejárására, és így őrködjenek alattvalóik erkölcsi fölött. Júniusban Don Juan korrupciós vádakkal váratlanul visszavonta hét miniszter kinevezését, akik a Nápolyi Királyság Felsőbíróóságához tartoztak (*Sacro Regio Consiglio, Sumaria y Vicaria*). A restauráció politikai intézkedései azonban csak a Franciaországgal folytatott háború lezárása után erősödtek meg az itáliai tartományokban. 1678 márciusában a francia csapatok kivonultak Messinából, ami az olasz háború végét jelentette; ezzel felgyorsultak a béketárgyalások is, melyeket ugyanazon év szeptemberében zártak le. Szicília keleti felének visszahódítása lehetővé tette, hogy a spanyol korona meghatározza a Milánói Hercegség kormányzatának új politikai irányultságát.

A királyi hatalom markánsabb jelenléte az itáliai területeken új lendületet adott a városon belüli erődítmények, fellegvárak építésének is a 17. század második felében. A messinai felkelés bukása után 1678-tól Juan José de Austria és Medinaceli herceg, Don Juan utódja a spanyol kormány élén, olyan politikai program megvalósítására törekedtek, ami összekapcsolta a városi kiváltságok eltörlését egy új kormánytestület felállításával, valamint erődítményépítési programmal Szicília keleti felének spanyol fennhatóságú területein.

A hűség ára

Az 1640-es években a vidéki területeken fellángoló lázongások már egyértelművé tették a Spanyol Monarchia katonai és pénzügyi sebezhetőségét. Emiatt 1652 után a királyi udvar arra kényszerült, hogy különösen óvatosan alakítsa kapcsolatait az oligarchiával, hogy megelőzze az újabb lázadásokat. Ugyanakkor a helyi uralkodó osztálynak is mozgósítania kellett erőforrásait a monarchia fenntartásának érdekében. Ilyen értelemben a II. Károly uralkodásának első évtizedeiben jelentkező társadalmi feszültségek értelmezéséhez célszerű meghatároznunk, mely helyi társadalmi csoportoknak kedvezett a vidéki elégedetlenségi hullám. Megállapítható, hogy a tartományi oligarchák bizonyos csoportjai a század közepén áruba bocsátották hűségüket annak érdekében, hogy megerősítsék helyi hatalmukat IV. Fülöp uralmának második felére. Ugyanakkor a király halála és a béke megszilárdulása után fokozatosan növekedett a lázadások után kialakított *status quo* által meggyengített, illetve az új hatalmi egyensúlyból kizárt csoportok elégedetlensége. Így amikor 1665-ben és 1666-ban Messina, a leghűségesebb és példás (*fidelissima ed esemp-*

lare) város követséget küldött a madridi udvarba, hogy IV. Fülöp özvegyével, Habsburg Mária királynéval megújítsa a királlyal korábban kialakított kiváltságos szövetséges viszonyát, a diplomáciai hadműveletet Palermóban úgy értelmezték, hogy a messinai oligarchia továbbra is hasznot akar húzni a palermói zavargások alatt tanúsított lojalitásából, hogy kereskedelmi és pénzügyi előnyökhöz jusson.

A Nápolyi Királyságban és a Milánói Hercegségben a helyi hatalom újrarendezésének folyamata nagy hatással volt a területen fölényben lévő társadalmi csoportok összetételére is. A század hatvanas–hetvenes éveiben kiéleződött a konfliktus a főnemeselek (*seggi*) és a nemesi kiváltságokkal nem rendelkezők között, ugyanakkor a főnemességben belül is szakadás történt az alkirályokkal együttműködésre hajlók, illetve az úgynevezett patríciusok között, akik a királyi hatalommal fenntartott kapcsolatok terén függetlenségre törekedtek, és azok alapjául a *cursus honorumot*, a helyi nemesség konzervatív, becsületen alapuló, nem kodifikált értékrendje által meghatározott viselkedéskódexet tartották.

A helyi hatalmi kérdésekben azonban a legmeghatározóbb az alkirály és a helyi bárók kapcsolata volt. A bárók 1647–1648-ban a nápolyi lázadás vidéki mozgalmainak leverésével, a mezőgazdasági bérlők (*massari*) és a parasztok tiltakozásainak elfojtásával a királyság Spanyol Monarchián belül való megőrzésének legfőbb védnökeként léptek fel. Oñate gróf¹³ és utódainak restaurációs időszakában a Nápolyi Királyság a monarchia itáliai védelmében kifejtett pénzügyi és katonai erőfeszítései komoly helyi társadalmi feszültségeket eredményeztek. Ugyanakkor a messinai háború után a királyi udvarban uralkodóvá vált az a vélemény, hogy a nápolyi bárói réteg a monarchia korábbi gyengeségét kiváltságai kiszélesítésére használta fel, hátat fordítva ezzel a helyi ellensúlyok és engedmények azon konszenzusos rendszerének, amely Pedro de Toledo (1484–1553) óta az alkirályok tényleges kormányzói hatalmának alapját adta.

A nápolyi események feltárásával megbízott királyi titkárságot a nápolyi bárókkal szemben kifejezetten ellenséges milánói patrícius, Danese Casati vezette, és a vizsgálat során rengeteg, a bárók korábbi visszaéléséről tanúskodó panasztétel érkezett a titkárságra. A bárók polgári és büntetőjogi hatalmának utólagos relativizálása nagyban segíthette a háború utáni társadalmi rend megszilárdítását. Don Juan és az Itáliai Tanács támogatták a titkárság működését, ám Medinaceli herceg,¹⁴ látván a bárók *frondesta* mozgolódását, felszámolta azt. Carpio márkijának¹⁵ alkirálysága idején az alkirály helyi hatalma tovább nőtt a bárókkal szemben, az alkirályság alapvető feudális hatalmi szerkezete (ezen belül a bárók privilégiumai) viszont sértetlen maradt.

A Milánói Hercegségben hasonlóan intenzív konfliktusok játszódtak le az uralkodó csoportok között, de az 1640-es évek során nem történt a nápolyihoz hasonló súlyos lázadás. A 17. század közepén a Lombardiát is elérő háború egybe-

13 Iñigo Vélez Ladrón de Guevara y Tassis, Oñate (VIII.) gróf (1597–1655) 1648 és 1653 között volt nápolyi alkirály (szerk.).

14 Luis Francisco de la Cerda Aragón, Medinaceli (IX.) herceg (1660–1711) 1695 és 1702 között nápolyi alkirály (szerk.).

15 Gaspar de Haro y Guzmán (1629–1687) 1683 és 1687 között nápolyi alkirály (szerk.).

esett a Spanyol Monarchia katonai összeomlásával, amit a tartományi zavargások okoztak. Milánó gyakran volt kénytelen spanyol támogatás nélkül is saját hadseregét és anyagi erőforrásait bevetni a fenyegető francia invázió ellen, ami számos esetben a szomszédos Savoyai, Parmai vagy Modenai Hercegségek támogatásával zajlott. A lombard alattvalók gyakran érezhették, hogy hercegségüket sorsára hagyták, és szomszédjaik, a környező hercegségek már meg is egyeztek a lombard grófságok felosztásáról. Ebben a helyzetben a milánói kormányzó réteg több tagja felismerte annak szükségességét, hogy a helyi oligarchia több hatalmat kapjon. A háború finanszírozásához az Általános Felsőbírótság (*Magistrado Ordinario*) elnöke, a milánói patrícus Bartolomeo Arese (1590–1674) mozgósított forrásokat, miután szilárd szövetséget hozott létre a lombard feudális arisztokrácia tagjaival: a Visconti és a Borromeo családdal, a helyi spanyol patrícusréteggel, a pénzügyi tanácsosokkal, valamint az adóhivatal hivatalnokaival. Ez a lombard–spanyol csoport irányította a háború logisztikáját, majd a béke eljövetelével részesült a központi kormány kedvezményeiben.

A monarchia helyi részrehajlása az 1670-es évek közhivatal-eladási konjunktúrájában csúcsonyult ki. Ezt az időszakot követően mind Juan José de Austria kormánya, mind a háború alatt háttérbe szorult milánói patrícusréteg nyíltan támadta a gyakorlatot. Miután több mint egy évszázadon át élvezték a korona kegyét, a helyi patrícusrétegnek el kellett fogadnia az olyan helyi csoportosulások politikai elsőbbségét, mint az Állami Gyűlés (*Congregación del Estado*), amelyben a milánói patrícusok mellett Pavia, Cremona, Como, Lodi, Alessandria, Novara és más kisebb városok patrícusai, valamint a grófságok képviselői is helyet kaptak. 1677 és 1683 között a milánói patrícusok erélyesen léptek fel annak érdekében, hogy növeljék jelenlétüket a Szenátusban és visszaszorítsák a közhivatalok eladását.

Az 1678-as nijmegeni béke után a spanyol központi kormány megkezdhetette restaurációs politikájának gyakorlatba ültetését; ez azonban ellenállásba ütközött a Spanyol Monarchia Ibériai-félszigeten kívül eső területein, a latin-amerikai gyarmatoktól egészen az itáliai királyságokig. Don Juan a tartományi helyi kormányzás terén szerzett személyes tapasztalataira támaszkodva összetett kormányprogramot dolgozott ki. Ugyanakkor a helyi ügyekben tanúsított részrehajlása miatt olyan meghatározó társadalmi csoportok ellenállását vívta ki, mint a nápolyi bárók, a lombard feudális arisztokrácia és a tartományi tisztségviselői osztály magas rangú, befolyásos tagjai. Don Juan bízott az általános, illetve különleges helyi titkárságok működésének sikerében. A spanyol kormány rendelkezéseivel szabályozta és nagyban visszaszorította a közhivatalok adásvételét Messinában és Kelet-Szicília egyéb területein, valamint intézkedéseket hozott a tartományi kincstárak működésének átalakítására is. Emellett törvényekkel szabályozták az alkirályi titkárságok és a nagykövetségek munkáját is, így csökkentve az ezen hivatalokban alkalmazott helyi arisztokraták befolyását; ez viszont a tartományi tanácsok szerepének felértékelődését is eredményezte.

Amikor Juan José de Austria 1679 szeptemberében meghalt, reformjainak nagy része még csak a végrehajtás legkritikusabb fázisában járt, miután túljutott a

tanácsok, alkirályok és néhány miniszteri csoport által támasztott akadályokon. Mária anyakirályné azonnal visszatért Toledóból a királyi palotába. A külügyi titkár (*secretario del despacho universal*), Jerónimo de Eguía és a tanácsok elnökei taktikusan a tétlenség stratégiáját választották a restaurációs programmal szemben: nem vonták vissza, ám hivatalos döntést sem hoztak a megvalósítás gyakorlati mikéntjéről. A spanyol udvar tétlensége azonnal nyilvánvalóvá vált a monarchia többi királyságában is. A reformpolitikai döntések miatt háttérbe szorított oligarchia képviselői, például a nápolyi feudális bárók, nem késlekedtek követségeket küldeni a spanyol udvarba.

1680 áprilisában a király Medinaceli herceget nevezte ki miniszterelnöknek, aki korábban is a fiatal és gátlásos király bizalmasa volt, és befolyásának szilárd alapot adott a monarchia legfőbb családjaihoz fűződő kiterjedt rokoni kapcsolati hálója is. A herceg miniszterelnöksége idején ismét megnyílt az arisztokrácia számára a kegyenc informális karrierjének lehetősége; korábban Nithard¹⁶ és Valenzuela¹⁷ a számottevő személyes vagyon hiánya, illetve származása és sajátos életútja miatt Juan José de Austria sem válhatott ezen hagyományos kegyencszerep megtestesítőjévé. A kegyencség intézménye a század végén, az 1680-as években élte végnapjait, miután majdnem egy évszázadon keresztül volt informális garancia az arisztokrácia jelenlétére a monarchia politikai vezetésében. A Medinaceli kormányával kapcsolatban gyakran alkalmazott reformista jelző túlzónak és meglehetősen kategorikusnak tűnhet, de el kell ismernünk, hogy az Ibériai-félsziget spanyol fennhatóság alá eső részén már Don Juan igen jelentős pénzügyi reformokat és a pénzügyek kezelésének javítására irányuló intézkedéseket kezdeményezett. Ezzel együtt Medinaceli első miniszteri rendelkezéseivel visszavonta az elődje, Don Juan által hozott legfontosabb döntések nagy részét; ennek részeként feloszlatta a Kereskedelmi Gyűlést (*Junta de Comercio*), feloszlatta a *La Gazeta de Madrid* szerkesztőségét, eredeti beosztásukba rendelte vissza a poszthalmazó minisztereket, és megfosztotta támogatásától a spanyol tartományokban működő titkárságok vezetőit. Medinaceli tudatosan akarta kitörölni elődje minden nyomát a monarchia adminisztratív vezetőségének rendelkezéseiből.

A helyi *audienciák* (bíróságok) működésének kezdeti lendülete, illetve gyors bukása a Spanyol Monarchia itáliai tartományaiban nyilvánvalóvá tette a Juan José de Austria és Medinaceli herceg kormányzása közötti különbségeket. 1678 augusztusában II. Károly királyi rendelettel nevezte ki Calatayud kancellárt a Milánói Hercegség minden bíróságának *általános ellenőrévé*. Röviddel ezután Danese Casati milánói patrícus a Nápolyi Királyságba,¹⁸ majd Rómából Félix de Ubago y Río, a Szicíliai Királyság római auditorának ülnöke Szicíliaba kapott hasonló kinevezést.¹⁹

16 Juan Everardo (Johann Eberhard) Nithard SJ (1607–1681).

17 Don Fernando de Valenzuela y Enciso (1636–1692).

18 AHN E, leg. 1915. Dánese Casati nápolyi tartományi vezetői tevékenységéről figyelemre méltó részleteket közöl: Mastellone, 1965. 25–26. Ugyanezen témát részletesebben mutatja be: Mastellone, 1969. 76–84., valamint Galasso, 1972. 248–253. A fenti események szélesebb kontextusáról lásd: García Marín, 2003.

19 Utódjának, Valerónak a Szicíliai Királyságban tett látogatásáról lásd: Bugarella–Fallico, 1977. 84–86.

Utóbbi rossz egészségi állapota miatt nem tudott állomáshelyére utazni, és helyére az aragóniai Pedro Valero Díaz (1630 k.–1700), a nápolyi Régenstanács tagja, és Antonio Juan Centellashoz hasonlóan a salamancai egyetem neves jogi karának egykori diákja, jó néhány alkirály kritikusa és Don Juan lelkes támogatója került.

A Nápolyban lezajlott általános audiencia jellegét a katolikus Itália déli részének társadalmi sajátosságai határozták meg, bár a főszereplő lombard volt: Danese Casati, Nápolyba delegált királyi küldött. Casati a Milánói Hercegség szerepét nemcsak a milánói patrícius szempontjából, a városi herceg és az oligarchia paktuma erőegyensúlyának viszonyából értelmezte,²⁰ hanem Milánó tapasztalt szenátorának szemszögéből is. Miután kincstári köztisztviselőként jelentős tapasztalatot szerzett a kincstár érdekeinek védelmében, Casati kilenc évig tevékenykedett szenátorként. Jól ismerte a hivatalával járó kötelezettségeket, és ennek révén azt is, hogy miként tud eredményesen működni a lombard grófok birtokaihoz tartozó vidéken. Casati tisztában volt azzal, hogy a Milánói Hercegség hűbéreseinek joggyakorlási lehetőségei korlátozottak; a Szenátus döntése nélkül birtokukon nem vethettek alá kínvallatásnak, nem csonkíthattak meg büntetésül, nem ítéltettek halálra vagy gályarabságra senkit. Még az elkobzások esetében is értesíteni kellett a lombardiai legfelsőbb bíróságot. Ha Casati ennyire ismerte a lombard törvényeket, meglepő-e, hogy Nápolyban hivatalos fórumot biztosított a helyi vazallusok földesuraikkal szembeni súlyos vádjainak?

A nápolyi bárók tisztában voltak azzal, hogy Casati a madridi udvar teljes támogatásával végzi munkáját. Akárcsak Milánó esetében korábban rámutattunk, Don Juan halála után a helyi oligarchia Nápolyban is a kiválás stratégiáját választotta, amíg nem vált egyértelművé, vajon a *restaurációpártiak* vezetik-e továbbra is a várost. Medinaceli kinevezésének híre után azonban Casatinak immár egyértelműen ellenséges közegben kellett folytatnia tevékenységét. A bárók úgy gondolták, hogy Kasztília legnagyobb arisztokratája meghallgatja majd érvelésüket, és nem is tévedtek.

1680. március 16-án körülbelül hetven nápolyi báró gyűlt össze a San Domenico Maggiore kolostorban. Az alkirálynak átadott nyilatkozatukban leszögezték, hogy sem ők, sem a hercegség bíróságai nem tartoznak a királyi küldött hatáskörébe, felettük kizárólag az alkirály – mint a király legfelsőbb hatalmának helyi képviselője – rendelkezhet. Casati egyértelműen elutasította ezt az álláspontot, így a bárók két nap múlva még népesebb gyűlést szerveztek, kétszáz résztvevővel. A bárók ilyen jellegű szövetkezése és hűségesküje nem volt emlékezetes előzmények nélküli: a királyság zűrzavaros időszakában, a 15. században és a 16. század elején tartott bárói gyűléseken túl közvetlen mintájuk Spanyolország huszonhárom grandjának 1676 decemberében megalakult szövetsége volt, melynek deklarált célja az anyakirályné királyi udvarból való eltávolítása, a kegyenc Valenzuela bebörtönzése és Don Juan hatalomátvétele voltak.

A spanyol grandok annak idején a következő esküt tették: *„A jelen nyilatkozatban kijelentjük, hogy lovagi becsületünkre, hitünkre és eskünkre fogadjuk, egy-*

20 Mastellone, 1969. 79.

mást is kötelezvéen eskünk betartására és az egymás iránti hűségre, hogy vazallusainkkal, birtokainkkal, javadalmainkkal és vagyonunkkal, valamint a végrehajtáshoz szükséges bármilyen eszköz felhasználásával célunk véghezvitelét támogatjuk."

A spanyol grandok egyezménye eredményeképpen 1677 januárjára elindult a Madrid elleni hadjárat, amelyet a nemesek finanszíroztak, és az aragóni korona területéről induló felkelőket saját uradalmaikban toborzott katonákkal egészítették ki. A grandok egyezménye nagy visszhangot keltett, és a nyilatkozat szövege eljutott a Spanyol Monarchia minden szegletébe, beleértve Nápolyt is.²¹ A nápolyi bárók egy része 1680 márciusára felismerhette, hogy érdemes másolni a spanyol grandok korábban sikeresnek bizonyuló stratégiáját. A siker érdekében olyan összefogást kellett kialakítaniuk, amely kellően széles körű volt ahhoz, hogy a spanyol központi kormány ne tudja megghiúsítani törekvéseiket azzal, hogy bizonyos szűk csoportok hűségének megvásárlásával és mások szankcionálásával szétzilálja a szövetséget. A Spanyol Monarchia területén belül a vezető nemesség hasonló, konkrét operatív céllal létrejövő szövetségi kezdeményezései nem számítottak gyakori jelenségnek. 1676-ban és 1680-ban sem *proaktív* szövetkezés, összetett cselekvési tervvel rendelkező mozgalom jelentkezett a politikában, inkább egy *reaktív* mozgalom, amely a hagyományos kiváltságait fenyegető, agresszióként értelmezett eseményeknek igyekezett gátat vetni.

Medinaceli herceget meggyőzte a nápolyi főnemesség nyilatkozata, és megfékezte a restaurációs törekvéseket, melyek korábban a helyi oligarchia és a magas rangú tisztviselők befolyásának kárára bontakoztak ki. Egy 1680. április 27-i keltezésű királyi rendelet kötelezte Casatit, hogy *„...ne indítson eljárást a szóban forgó bárók ellen, sem az őket képviselők ellen, mivel auditori hatáskörén kívül esnek”*. A rendelet értelmében a bárók ellen szóló, az alattvalóiktól Casati királyi küldötthöz érkező jelentéseket először az alkirályhoz kellett továbbítani *„stiláris javításra”*. A bárók köztársaságának érvei végül meggyőzték a madridi arisztokrati- kus kormányt.

A július 5-én kiadott királyi rendelet, mely az új spanyol kormány békülékeny szellemiségét tükrözte, eltörölte az itáliai területeken zajló királyi küldöttségek gyakorlatát. Az említett döntés jelentősége nem kerülhette el a helyi igazságszolgáltatás, illetve a szicíliai és a milánói őshonos nemesség figyelmét sem. A Szicíliai Királyságban a királyi küldöttségek által gyakorolt kontroll ugyan nem okozott olyan mély helyi konfliktusokat, mint Nápolyban vagy a Milánói Hercegségben. Ezen különbségek okainak egy része kézenfekvő: Pedro Valero királyi küldött csak 1679 decemberében, hónapokkal Don Juan halála után kezdte meg hivatali működését, mely így saját státuszának bizonytalansága közepette és a királyi udvar egyértelmű támogatását nélkülözve zajlott. Tevékenységét rövidre zárta a fent említett, július 5-én kelt királyi rendelet, mely után utasítást kapott arra, hogy hat hónapon belül zárja le hivatala folyó ügyeit, és a továbbiakat irányítsa az Itáliai Tanács hatáskörébe.²²

21 Vö. BNN X.C.8, c. 68: „La Unión de los Grandes y la Nobleza de España...”

22 Valero látogatásáról lásd: Bugarella–Fallico, 1977. 84–86.; Sciuti Russi, 1983. 252. 131. jegyz.

A hivatali címekkel kereskedés elterjedése az olasz tartományokban

A madridi udvar 1673-ban kezdte meg a Milánói Hercegség felsőbbírói bírói tisztségeinek és ügyészi hivatalainak tömeges árusítását. Kezdetben a javadalma-zással nem járó *cuestor togado* és *cuestor de capa*, valamint ügyvédi és jogtanácsosi hivatalokat tettek elérhetővé ily módon. II. Károly uralkodásának idejére azonban a hasonló engedmények már a Szenátust is elérték, így a lombardiai felsőbbírói bíróság minden hivatalát érintették. A Milánói Hercegség a Spanyol Monarchia első olyan területe lett, ahol szisztematikusan tettek megvásárolhatóvá felsőbb bírói hivatalokat. A lombardiai sikerek után döntött úgy a madridi kormány, hogy a királyság más területein is alkalmazza a rendszert, mint például a Nápolyi Királyságban. 1687 novemberétől a királyi udvar nagyszámú bírósági tanácsosi, adóügyi és polgári bírói hivatalt idegenített el és bocsátott áruba latin-amerikai gyarmati területeinek bíróságain gyors lezajlású ciklusokban (1687–1691, 1693–1695 és 1699–1700), melyek már nem kapcsolódtak közvetlenül az európai háborús konfliktusok fordulópontjaihoz.²³ A bírói és ügyészségi állások árusításának jelentős befolyása volt a királyság latin-amerikai gyarmati társadalmainak politikai átalakulásában. Az Indiákon élő spanyolok így nagyobb teret nyertek a helyi hatalomgyakorlásban, és megtörték a központi kormány, illetve a félszigetről delegált hivatalnokok monopóliumát. Közben a Milánói Hercegségben a közhivatalok árusítása aláásta a helyi patríciusi rendszer befolyását, Új-Spanyolországban és a Perui Királyságban a bírósági állások elidegenítése a helyi polgári *önrendelkezés* alapjait fektette le.

A Szicíliai Királyságban már az 1630-as években bevett gyakorlat volt az adóhivatal bíróságának pénzügyi vezető (*maestro razionale*) tisztségeinek áruba bocsátása. A bírói állások elidegenítése viszont csak a 17. század nyolcvanas éveiben, 1681 és 1687 között gyorsult fel igazán, majd az évtized végén a spanyol kormány rendeletben korlátozta a javadalmozással nem járó bírósági kinevezések adásvételét. Ennek következtében visszaesés következett a megvásárolható státuszok számában, majd Carlo Filippo Spinola Colonna, Balbases márkija alkirályságának időszakában, főként 1708 és 1712 között ismét fellendült a kormányhivatalnok helyek árusítása, számos *maestro razionale* tisztség, valamint az egyházi bíróság és az alkirályi udvar bíróságának kétéves kinevezésével együtt.²⁴ A Spanyol Monarchia olasz és latin-amerikai területein a közhivatalokkal való kereskedés bevett esz-közzé vált a központi kormány politikájában és pénzgazdálkodásában; azonban, mint ahogyan arra már fentebb is utaltunk Latin-Amerika esetében, szintén komoly következményei voltak az érintett területek társadalmi-politikai viszonyaira nézve.

23 Burkholder–Chandler, 1984. 33–59. A bírói és ügyészségi kinevezések következő nagy hullámai a latin-amerikai audienciákon 1706–1712 között, 1740-ben és 1745–1750 között zajlottak. 1687 előttről nem áll rendelkezésre megbízható adat arról, hogy számottevő mértékben történt-e a hasonló kinevezések árusítása. Burkholder és Chandler rámutatnak, hogy már az 1680-as években lehettek elszigetelt esetek, sőt talán már 1643-ban és 1660-ban. Uo. 37. 14–15. jegyz.

24 Sciuti Russi, 1983. 263–264.; Sciuti Russi, 1976.

Itália esetében Milánóban II. Károly uralkodásának utolsó éveiben a szenátusi hivatalok tömeges értékesítése teljesen felszámolta a korábban egyeduralkodó, konszenzusos *corso delle lettere* modellt, ami a helyi polgárság körében a legmagasabb helyi társadalmi státusszal járó szenátusi tagsághoz (és a nemesi címhez) vezető hagyományos út volt.²⁵ A váltás legellentmondásosabb vonását nem a hivatalok megvásárlóinak társadalmi háttere jelentette, tekintve hogy a vásárlók a Milánói Hercegség főbb városainak patríciusrétegéhez tartoztak. Az igazi újdonság, ami már Pirro Visconti márki esetében is nyilvánvalóvá vált, az volt, hogy a patríciusok Szenátusba kerülési esélyeit immáron döntően meghatározta, mekkora forrásokat tudnak mozgósítani a tisztség megvásárlására. A meghatározott taksa átlagosan 16 és 20 ezer escudo között mozgott; hasonló összeg II. Károly uralkodása elején még az Aranygyapjas Rend nyakláncát és tagságát jelenthette befizetőjének.

A szenátusi hivatalok áruba bocsátását megelőzően a *corso delle lettere*, a városi polgárság hivatali előmenetelen alapuló nemesi rangra emelkedése a szenátus kinevezésétől és a kormányzótól, valamint az Itáliai Tanács végső döntésétől függött, ahol elsődleges szerepet játszottak a nem nemesi származású jelöltek milánói és madridi kapcsolatai. Ám a szenátusi tagság pénzzuttatásra váltása elértéktelenítette a tartományi kinevezések jelentőségét, és semmissé tette a *corso delle lettere* eredeti jelentését, amely a tanulmányokon, a Nemes Jogtanácsosok Tanácsának (*Consejo de Nobles Doctores Jurisconsultos*) tagságán, a korábban viselt hivatalokon, illetve az érintett patrícius baráti, rokoni és patrónusi kapcsolatain alapult. Így a hivatalok megvásárlásának lehetősége szélesre tárta a Szenátus kapuját az új emberek előtt; ez a folyamat a Milánói Hercegségnek a bécsi udvar alá tartozó időszakában tetőzött, amikor a városban virágzott a közhivatalok adásvételének informális tőzsdéje.

Ki kell emelnünk, hogy az itáliai területeken a hivatali címek árusításának gyakorlata szoros összefüggésben volt a megvásárolható nemesi címek megsokszorozódásával. A vonatkozó királyi rendeletek, mint például egy 1625 szeptemberében kelt dokumentum, egyesével szabályozták minden nemesi cím árát. 1685 márciusában II. Károly úgy rendelkezett, hogy „Nápolyban a királyi hercegi címért 3000 ezüstdukátot kell fizetni; a hercegi címért 2000 dukátot, és 1000 dukátot a márki vagy a grófi címért. Szicíliában 2000 dukátot a királyi hercegi, 1500-at a hercegi, és 1000-et a márki vagy gróf címért. Milánóban 1500 dukátot a márkiért és 1000 dukátot a grófiért.”²⁶ Emellett a vásárlót terhelték a titulusok hivatalos kiadásának költségei és az oklevéldíj (melyet a rendelet további részében szintén nemesi címenként részletez), valamint az éves jövedelme meghatározott hánya-

25 A *corso delle lettere* (szó szerint „a tanulmányok útja”) során a magasabb státuszt elérni kívánó patrícius jogi szaktudást szerzett, felvételt nyert a *Collegio di Nobili Giureconsulti* jogi tanácsadó testületébe, majd a további kinevezésekhez bizonyítania kellett, mielőtt informális ismeretségi hálójára támaszkodva és a testület nemeseinek támogatásával aspirálhatott a szenátusi tagságra (a ford.).

26 A II. Károly által hozott rendelet válasz lehetett az Itáliai Tanácsnak a témában felterjesztett beadványára (Madrid, 1685. március 13.). A tanács három szervezete közül a nápolyi volt az, amely a legnagyobb számban foglalkozott a nemesi címek áruba bocsátásával. A rendelet kézírata: BNE ms. 6393, fol. 14. Archivo de Materias que comprende la Secretaría de Milán (...).

dának átadása. Ezenfelül a rendelet rögzítette a különböző nemesi címek alapját adó birtokok meghatározott méretét és a birtokhoz tartozó uradalmak elvárt háztartásszámát is. Ugyanakkor IV. Fülöp és II. Károly uralkodása alatt is számos alkalommal értékesítettek titulusokat az 1625., illetve az 1685. évi királyi rendeletekben meghatározottnál alacsonyabb áron.

A Nápolyi Királyság a Spanyol Monarchia meghatározó pillérje volt Itáliában. A királyság bőséges pénzügyi és demográfiai forrásokkal rendelkezett. Ezen juttatások ellentételezésére a spanyol királyi hatalom nagyon sok javadalmat, hűbértartást és címet osztott szét a királyságban. Nápolyban a márkai, a hercegi és a királyi hercegi címek jelentették a társadalmi előrelépés legbiztosabb garanciáját. Ezzel szemben Szicíliában elsősorban hercegi címeket adományoztak, ezt követte gyakoriságban a grófi és a márkai cím. A helyi jellegzetességekkel együtt a nemesi címek adományozása Nápolyban és Szicíliában csak a jéghegy csúcsát jelentette a földek és hűbértartások adásvételében. A titulusok dinamikus gyarapodása megkönnyítette az uradalmak folyamatos cseréjét, valamint új hűbértartások létrehozását, melyek nagyrészt a koronabirtokok városainak és földjeinek elidegenítéséből származtak. Ez a birtokrendszeri átalakulás különösen intenzív volt a Nápolyi Királyságban a 17. század harmincas és negyvenes évtizedében.²⁷ A hűbértartások *kereskedelme* a Nápolyi Királyság társadalmi fejlődésének egyik alapvető elemévé vált.²⁸ A 17. század folyamán számos alkirályi miniszter, kereskedő, pénzügyi és adóhivatali biztos számára ez volt a járható út, ha feljebb akartak kerülni a társadalmi hierarchiában, és ugyanúgy vásároltak birtokokat eladósodott arisztokratáktól, mint ahogyan a vagyonát elidegenítő koronától is. A születéses arisztokrácia reakciója a mindennapokban megnyilvánuló erőszakos társadalmi konfliktusoktól a sértő pamfletiratokig terjedt; ezekben az újjgazdag urak pályafutását és korábbi tevékenységét szedték ízekre. Villari szerint a spanyol kormány 18–19. századi itáliai korrupciójáról alkotott történelmi vélemény precedensét „az a relatív könnyebbség ösztönözte, amellyel bizonyos időszakokban feljebb juthattak a vagyont szerző polgárok”.²⁹

Hogyan működött a gyakorlatban a spanyol kormány által törvényileg szabályozott nápolyi és szicíliai nemesi címek eladása? Jelen tanulmányban ennek vizsgálatát arra a több tucat titulusra korlátozom, melyeket az Itáliai Tanács adott ki II. Károly uralkodásának első felében. Figyelemre méltó, hogy míg az aragóni területén eladott címekből befolyó összeget jórészt katonai kiadásokra fordították, az itáliai titulusokból származó jövedelmet általában magánszemélyeknek vagy szervezeteknek továbbította a kormány, és ezért a királyi kincstár csak a földek és hűbértartások eladásából származó összegekből jutott nyereséges bevételhez. A különböző titulusokból befolyt javak különböző felhasználásának fő oka az Ibériai-félsziget királyságainak titulusai, illetve az itáliai területek nemesi címeinek ára közötti lényeges különbség lehetett, bár idővel Kasztíliaiban is csökkent

27 A nápolyi nemesi rangokról lásd: Visceglia, 1998. 103–127.; Villari, 1979. 166–171. és 186–189.

28 Erről: Delille, 1988; Astarita, 1992.

29 Villari, 1979. 180. A mű részletesen ismerteti azon kereskedők, miniszterek és bankárok családjának történetét, akik a 17. század első felében birtokokat és címeket vásároltak. Uo. 162., 171., 179.

a címek ára, ezért például V. Fülöp idején az ilyen forrásból befolyt, kevésbé jelentős összegeket inkább az egyházi szervezeteknek juttatták. II. Károly uralkodása alatt az itáliai nemesi címek eladásának fő haszonélvezői a kolostorok és a monostorok voltak.

A Spanyol Monarchia aranykorában a királyi személyek fenségének egyik legitimációs alapja könyörületességük és ájtatosságuk hangsúlyozása volt. A madridi királyi udvar katolikus áhítatának egyik szimbolikus helyszíne volt az atochai Miasszonyunk temploma, ahol misével ünnepelték a monarchia katonai győzelmeit, illetve a királyi család életének jeles eseményeit is. 1675 októberében a templomhoz tartozó kolostor itáliai márki vagy grófi címet kapott, hogy annak értékesítésével továbbra is finanszírozni tudják a templom felújítási munkálatait.³⁰ Hasonlóképpen, 1676 júliusában II. Károly a madridi apátságnak és a kapucinusoknak juttatott grófi vagy márki címet a Nápolyi Királyság vagy a Milánói Hercegség területén, „hogy abból jövedelmet szerezhessenek, és ne szenvedjenek hiányt”.³¹

Az itáliai nemesi rangok kereskedelme és a királyi patronátust élvező egyházi szervezetek anyagi támogatása közötti szoros kapcsolat leginkább a nagy 1671-es tűzvészben megrongálódott *El Escorial* kolostorának helyreállítása során vált nyilvánvalóvá, mivel ebben az esetben a korona a finanszírozásra nemcsak olasz nemesi titulusokat, hanem még a Nápolyi Főbírótság vezető testületi tag *capa corta del tribunal de la Sumaria* elnökének hivatalát is áruba bocsátották; ez utóbbi 1674-ben több mint hatezer reálért kelt el.³² Mária királyné is adományozott továbbértékesítésre itáliai királyi hercegi címet a sarutlan karmeliták Alba de Tormesi és salamancai kolostorának.³³

A hivatalok és nemesi címek törvényekkel szabályozott általános kereskedelmén túl a korszakban jellemző volt az is, hogy a korona, államérdekeinek megfelelően, nápolyi királyi hercegi és hercegi címeket adományozott a számára kulcsfontosságú politikai szereplőknek. Ezt a gyakorlatot jól példázza Montecuccoli gróf esete, aki I. Lipót császár hadseregének egyik főparancsnoka volt, és akinek II. Károly 1676 decemberében királyi hercegi címet adott a Nápolyi Királyság területén, „három-négyezer escudo éves bérletű hűbértokokkal saját rendelkezésére, vagy báró gyermekei számára”.³⁴ A híres olasz marsall mellett még számos, korábban a spanyolokkal szövetségben harcoló magas rangú katona kapott címet és hűbértokot Nápolyban II. Károlytól. Valenzuela kegyencsége idején Michiel de Ruyter holland admirálist, aki az egyesült seregeket vezette a messinai háborúban, szintén királyi hercegi címmel jutalmazta érdemeiért.³⁵ A Ruyternek szánt cím adományozás megvalósítása nem volt bonyodalmaktól mentes, mivel a Ruyter család nem volt katolikus. Manuel de Lira, a Spanyol Királyság hágai követe elérte, hogy az

30 AGS Secretarías Provinciales [SP], leg. 155. Az Itáliai Tanács beadványa. Madrid, 1675. október 19., valamint a vonatkozó királyi rendelet. Madrid, 1675. október 21.

31 AGS SP, leg. 156. II. Károly rendelete az Itáliai Tanács működéséről. Madrid, 1676. július 31.

32 AGS SP, leg. 42. Az Itáliai Tanács beadványai. Madrid, 1674. január 10., illetve június 3.

33 AGS SP, leg. 42. Az Itáliai Tanács ülésének jegyzőkönyve. Madrid, 1674. május 23.

34 AGS SP, leg. 156. II. Károly rendelete. Madrid, 1676. december 15.; Montecuccoliról lásd: Barker, 1975.

35 AGS, SP, leg. 156. II. Károly rendelete. Aranjuez, 1676. május 27.

admirális gyermeke kérvényezhesse, hogy a nápolyi címet egy másik, Brabanti Hercegségében található hűbértulajdonosságra cseréljék ki, évi kétezer escudós hűbértulajdonnal. Ezt a megoldást a király 1677 februárjában rendeletével szentesítette is.³⁶ Ugyan más végeredménnyel, de a felekezeti megszorítások szintén meghatározóak voltak a dán nagykövet felesége, Matilde Trolle esetében is, aki katolizálását követően kapta meg 1678-ban a már korábban neki szánt nápolyi hercegnői címet.³⁷ II. Károly és miniszterelnöke, Juan José de Austria azt is elrendelte, hogy a cím adományozásával járó költségeket ne terheljék a követnere.³⁸

A címek és hivatalok kereskedelme nem csak a rangos külföldieknek kedvezett; számos köznépi származású helyi nápolyi család is ily módon jutott feljebb a társadalmi ranglétrán. Adószedők, bankárok, kereskedők és jogászok alkották a nép középső, meggazdagodott rétegét, a köznép és a nemesség között található csoportot. IV. Fülöp és II. Károly uralkodása idején ezek a családok éltek a címek vásárlása adta társadalmi mobilitási lehetőségekkel. A nemesség soraiba beférkőző újjgazdagokra ferde szemmel nézett a régi arisztokrácia, ugyanakkor a nemesség nem tudott egységesen fellépni a kérdésben a koronával szemben, hiszen épp a legjelentősebb arisztokrata családok adták el földjeiket tömegesen a *homo novus*-oknak, hogy enyhítsenek eladósodottságukon.

Az újszülött urak tömeges megjelenése miatti elégedetlenség mindazonáltal egy szatirikus irodalmi műfajban tört a felszínre, mely a régi nemesség felmenőit bemutató történelmi regiszter paródiájaként a jövevények kispolgári múltját leplezte le. Az ilyen jellegű pamfletok jó példája a *Notizie d'Alcone famiglie popolari della Città e Regno di Nap. divenvte per Ricchezza, e Dignità Riguardevoli. D'Incerto Autore Anno 1693*.³⁹ Ebben a kéziratban részletesen ismertetik ötven, a köznép-ből származó család történetét, melynek tagjai kereskedelmi, pénzügyi vagy hivatalnoki tevékenységük révén úgy tudtak feljebb lépni a társadalmi ranglétrán, hogy hivatalokat, földeket és nemesi címeket vásároltak felhalmozott vagyonuk egy részéből.

A *Notizie* a következő nápolyi családok felemelkedésének történetét közli: Ametrano, D'Aquino, D'Anastasio, Cioffo, Favilla, Viespolo, Cevallos, D'Anna, Altomari, Di Benevento, Bracato, Caputo, Cimino, Ardia, Compolo, a Córdova család egyik ága, Fiorillo, Marciano, Pepe, Fulgore, Mirella, Vernassa, Vaaz, Vargas, Pisa-

36 AGS SP, leg. 157.I. Károly Stigliano hercegéhez intézett rendelete. Madrid, Buen Retiro, 1677. február 15. A herceg az Itáliai Tanács átmeneti vezetője volt Peñaranda gróf halála után. Külön irat foglalkozik a lírai tárgyalásokkal: ACALba, caja 138.

37 II. Károly már 1677 augusztusában kétezer dukátos javadalmat juttatott Matilde Trollénak a Nápolyi Királyságban. Ugyanezen javadalomban előtte szintén egy külföldi hölgy, a bristoli Diana Diguie részesült haláláig, miután katolizált. 1678 júliusában a király még kétezer dukáttal emelte a javadalmat. Magdaleno, 1988. 275., 283.

38 AGS SP, leg. 157. II. Károly rendelete Alba grófjának, az Itáliai Tanács vezetőjének, illetve kiegészítő iratok. Madrid, 1678. június 13. Egy a grófi címnek megfelelő földbirtok adományozását is elrendelte a király. Lásd: AGS SP, leg. 157. Consulta del Consejo de Italia al Rey. Madrid, 1678. június 17. 1678. augusztus 14-én II. Károly aláírta a Matilde Trollénak juttatott hercegi cím beneficiumát.

39 A kézirat másolata: BNE ms. 8.415. Figyelemre méltó, hogy a kézirat nem ismeretlen, hanem bizonytalan (*Incerto*) szerzőt tüntet fel.

nello, Pisano, Luongo, Provenzale, Ristalda, Palo, Petagna, De Ponte, De Stefano, Cavalliero, Gagliano, Iovino, Venuto, Cala, Salermitana, Raitana, Egizzio, Vandein, De Luca, Sclano, Naccarella, Valletta, Del Pezzo és a Freintas Pinto. Ezenkívül a parodizált eredeti műfajra jellemző módon még néhány család előkelő elődjét is bemutatja. Mindenesetre a közhivatalok, nemesi címek és hűbérbirtokok kereskedelme zavartalanul folytatódott II. Károly uralkodásának hátralevő részében, valamint az őt követő V. Fülöp (1700–1746) valós nápolyi fennhatóságának hat évében is. Az örökösödési háború és az azt követő konfliktusok a 18. század első felében, Habsburg Károly és Bourbon Károly alatt, még inkább fellendítették a címek adományozását a Nápolyi Királyságban.

Az igazán tehető olasz családok az itáliai rangok és hivatalok mellett érdeklődtek a Spanyol Királyság legmagasabb rendi titulusai, a spanyol grandi rang és az Aranygyapjas Rend iránt is.⁴⁰ Ügynökeik Madridban jelentős összegekkel megtámogatott ajánlatokat tettek, és igyekeztek megnyerni a palotában éppen legbefolyásosabb csoportok jóindulatát. Az egyik ilyen ügynök, a Barberini családot szolgáló Domenico Millanta tízevi udvari szolgálat tapasztalatával egy 1676 májusában kelt levélben három fő kategóriába sorolta a főnemesi rangra áhítozókat: a politikai, a katonai, illetve a gazdasági okok által vezéreltek csoportjaiba.⁴¹ II. Károly uralkodása alatt számos olasz szerzett spanyol grandi rangot, mint például a Caracciolo de Torrecuso család, San Pietro hercege, a Savelli de Albano, a Grillo, az Este de Borgomanero, a Visconti de Gallarate, a Spinelli de Cariati, a D'Aquino de Castiglione, a De Medici de Otaiano és a Borromeo család. Figyelemre méltó, hogy a fentebb részletezett okokból az újszülött grandok között a régi itáliai nemesi családok mellett olyan frissen szerzett nemességű családok is képviseltették magukat, mint a Grillo vagy a D'Aquino. A 17. század utolsó éveiben a grandi cím árához képest az Aranygyapjas Rend nyakláncá kevesebb anyagi áldozatot követelt.⁴²

Az örökösödési háború: Itália a Habsburgok és a Bourbonok között

Az örökösödési háború kitörésének egyik fő oka az volt, hogy a Habsburg-család spanyol ágának nem volt egyenes ági leszármazottja, és a helyzetet az oldalági örökléssel igyekeztek legitimálni.⁴³ Ebben az értelemben a háború valójában egy, a

40 Spagnoletti, 1996. 79.

41 BAV Barb. Lat., 9871. Millanta apát és Barberini bíboros levelezése. Az idézett levél (Madrid, 1676. május 27.) f. 161.

42 AGS E, leg. 3402. Már 1675-ből említik a források, hogy mind Cesare Visconti márki, mind Antonio Borromeo gróf felajánlotta az Itáliai Tanácsnak, hogy saját pénzükhöz felállítanak egy német lovasezredet és finanszírozzák annak Milánóba küldését, amennyiben cserében megkapják az Aranygyapjas Rendet. AHN E, leg. 1946. Az Itáliai Tanács levele a királyhoz, Madrid, 1675. június 17.

43 León Sanz, 1993. Az örökösödési háború spanyol–olasz vonatkozásáról lásd: Álvarez-Ossorio Alvaríno, 2004b; illetve az írásokat a tanulmánykötetben: Álvarez-Ossorio Alvaríno–García García–León Sanz, 2007.

két család között zajló fegyveres konfliktus volt, amelyben megjelentek a gazdasági érdekek, az európai erőegyensúlyt fenntartani igyekező diplomáciai célkitűzések, illetve a családi és területi túlélést és konszolidációt célzó politikai, gazdasági és erkölcsi célok is. A propaganda terén a legfontosabb szerepe a felekezeti szembenállásra alapozó vallásos diskurzusnak volt, amelyben a Bourbonok táborára hamar előnyt szerzett a tömeges röpiratok és a templomi szószékről elhangzó propaganda-üzenetek révén, amelyek az ellenséges szövetség hadseregében szolgáló evangélikusokra fókuszáltak. Őket a Fülöp-párti propaganda egyszerűen eretneknek bélyegezte, és a főherceg ellenséges seregeinek minden ibériai-félszigeti betörése nyomán az idegenek által elkövetett szentségtöréseket és a katolikus dogmák és hitéleti szokások megbecstelenítését sulykolta. A háborút Spanyolországban csak a konfliktus felének lezajlása után kezdték politikai kontextusban értelmezni; az ezt övező közbeszédben pedig döntő szerepet kaptak a *Nueva Planta* királyi rendeletei,⁴⁴ valamint az árulás és a területi autonómia témái.

A vallásos és politikai propaganda nem homályosította el a konfliktus alapvetően a dinasztikus érdekek ütközése által meghatározott jellegét; ez egyértelműen a két szemben álló spanyol udvarban jelent meg a legközvetlenebb módon. Mivel a Habsburg-család nagyobb, német ágának jutott a háború anyagi és katonai terheinek oroszlánrésze, valamint az irányító szerep a diplomáciai manőverekben, V. Fülöp és II. Károly spanyol udvarai ki voltak szolgáltatva a Versailles-ban és Bécsben hozott döntések következményeinek.

A Bourbon-táborban V. Fülöpöt olyan lényeges döntések során is mellőzték, mint a spanyol-francia csapatkivonás az Itáliai-félszigetről, amit XIV. Lajos hagyott jóvá, és ami Milánónak és Nápolynak a Spanyol Királyságtól való elszakadását jelentette. Vaudémont herceg, a spanyol hadsereg Észak-Itáliában állomásozó csapatainak parancsnoka csak utólag közölte V. Fülöppel a király nagyapjának döntését, és előre eldöntöttként kezelte a király jóváhagyását, még XIV. Lajos rendeletének kiadása előtt.⁴⁵ A barcelonai udvar fejének, III. Károlynak el kellett fogadnia, hogy I. József bécsi udvara hozta a fő döntéseket, amelyekbe helyi szinten a spanyolok helyett Lombardia kormányának, valamint a Nápolyi Királyságnak volt beleszólása. 1709 és 1710 kritikus éveiben érezhető volt a Madrid és Versailles közötti feszültség, mint ahogy Barcelona és Bécs között is.⁴⁶ A két spanyol udvar és központi szövetségesei viszonyának alakulásában az egyetlen eltérő mozzanat az volt, hogy míg a háborút lezáró diplomáciai tárgyalások során a francia fél és XIV. Lajos spanyol unokája között kielelőződtek az ellentétek, az osztrák I. (Habsburg) József halálával a királyi és császári méltóság Károlyra szállt, ami biztosította a diplomáciai

44 Az V. Fülöp által 1707 és 1716 között kiadott rendeletsomag meghatározó volt a modern, központosított Spanyol Monarchia létrejöttében, mivel a törvények megszüntették a Károly főherceget támogató aragón korona fősége alá tartozó Valenciái Királyság, Aragóniai Királyság, Mallorcai Királyság és a Katalán Grófság saját intézményeit és maguk által hozott törvényeit. Az egységes, modern értelemben vett spanyol nemzetiség így éppen a monarchia föderatív jellegének felszámolásával jött létre (a ford.). Vö. Álvarez-Ossorio Alvariño, 2015a. 351–362.

45 AHN E, leg. 1912.

46 ÖStA HHStA Spanien Hofkorrespondenz, fasc. 7–12. I. József és III. Károly levelezése, 1708–1711.

fellépés egységességét. Mindezt azonban beárnyékolta a katalán ellenállás utolsó időszakában az Erzsébet Krisztina (Elisabeth Christine von Braunschweig-Lüneburg-Wolfenbüttel) régensnő barcelonai udvarához tartozó miniszterek és alattvalók kritikus hozzáállása.

A két spanyol udvar nagyhatalmaktól való függő viszonyát jól jellemezte a francia, illetve a német császári követ helyi státusza is a madridi és a barcelonai udvarban. Madridban a nagykövet személye gyakran változott, ám helyet tartottak fenn neki az Államtanácsban (*Consejo del Despacho*). Ezen kormány szervnek elsősorban spanyol miniszterek és arisztokraták voltak a tagjai, és részben azért hozták létre, hogy hivatalosabb döntéshozói plénumon keresztül jussanak el V. Fülöp-höz királyi nagyapja rendelkezései, így csökkentve a francia követ közvetlen befolyásának látszatát.⁴⁷ Barcelonában a császári nagykövet, Francesco Moles csak 1707 végén foglalta el kiküldetési helyét az udvarban, és bár szava meghatározó volt a haditanácsokban és az egyéb magas szintű megbeszéléseken, a gyakorlatban nem rendelkezett akkora közvetlen befolyással, mint a francia diplomaták V. Fülöp udvarában.⁴⁸

Bár kezdetben úgy tűnt, hogy a két hatalom nagykövetei a Versailles-tól és Bécstől kapott támogatás által meghatározott függő viszony következtében a lehető legnagyobb beleszólást élvezik a spanyol államügyekbe, a gyakorlatban háttérbe szorultak, vagy együtt kellett működniük az V. Fülöp és III. Károly közvetlen környezetéhez tartozó és nagy befolyású kegyencekkel. A híres Ursino hercegnő mellett, akinek vitathatatlan vezetői képességei voltak, olyan emberek voltak V. Fülöp kíséretében, mint a kitűnő nagykövet, Amelot y Orry, Barcelonában a nápolyi származású Rocco Stella gróf és a cseh Althann gróf⁴⁹ voltak a kegyencek. Mindketten stratégiai szerepet tölthettek be az udvarban, háttérbe szorítva a korábban fontos szerepet játszó főudvarnokmestert, Liechtenstein herceget, aki Károly portugáliai tartózkodása alatt a kasztíliai udvar befolyása ellen intrikált.

A háború éveiben V. Fülöp és III. Károly udvarában a titkárságok a királyi tanácsok rovására egyre nagyobb végrehajtó hatalomhoz jutottak,⁵⁰ így a spanyol királyság hatalomgyakorlása hangsúlyozottabb adminisztratív jelleget kapott, szemben a korábban egyeduralgó királyi tanácsok rendi jellegzetességeivel. Mivel mindkét király II. Károly legitim politikai örökösének tartotta magát, a politikai hatalomgyakorlásban természetes fejlemény volt, hogy a kormányt vezető miniszter közéleti figurája egyre meghatározóbbá vált. Escudero korábban idézett műve megemlékezett V. Fülöp hivatalának titkáraitól (Ubilla, Canales, Mejorada és Grimaldo márki), emellett századunkban Concepción de Castro Canales márkiról és José de Grimaldóról egyaránt írt monográfiát.⁵¹

47 Braudillart, 1890–1901.

48 Verga, 1994. 13–18. Francesco Moles 1706 októbere és 1707 szeptembere között tartózkodott Milánóban, útban Spanyolország felé. ÖStA HHStA Spanien. Diplomatische Korrespondenz, 66., 67. és 68.

49 ASMo Ambasciatori, Spagna, 70.

50 Quirós Rosado, 2015.

51 Castro, 2004.

A másik, Habsburg spanyol uralkodói udvarban III. Károly jelentősebb titkárainak, Juan Antonio Romeo y Anderaznak, valamint Ramón de Vilana Perlasnak származása és pályafutása kevésbé ismert és kutatott. A két titkár politikai karrierje nagyon eltérő. Vilana Perlas katalán jegyző volt, és mivel Habsburg-pártinak vallotta magát, 1704-ben őt is elérte Velasco alkirály megtorlása. Ezzel szemben Romeo y Anderaz kezdettől állami hivatalnoki karrierre készült, és V. Fülöp jóindulatának köszönhető kinevezését. 1700-ban Anderaz még az Itáliai Államtitkárság (*Estado de Italia*) alacsony rangú, beosztott titkára volt.⁵² A következő években viszont elérte, hogy előléptessék és kinevezzék az Itáliai Tanács területi titkárságára, és 1703-ban ő lett a Szicíliaért felelős titkár.⁵³ Hamarosan az Itáliai Tanács legfontosabb titkársága, a Nápolyi Királyság titkárságának vezetője lett. Romeo y Anderaznak elég volt fél évtized, hogy kivételes karrierívet fusson be, és hivatali pályáján a Spanyol Monarchia legfontosabb titkárságaiban kapjon kinevezést. Az új Bourbon-dinasztia idejében sem hagyta el szerencséje, és továbbra is az uralkodó kegyében állt, ám amikor a szövetséges csapatok 1706-ban bevonultak Madridba, ismeretlen okokból úgy döntött, elpártol a Bourbonoktól. Az invázió idején Romeo ellenszegült V. Fülöp egyértelmű parancsának, hogy néhány beosztottjával együtt helyezze át hivatalát először Guadalajarába, majd később Burgosba. Aktívan együttműködött a megszállókkal, és visszavonulásuk során velük tartott az aragón korona területére is. Romeo a kevés volt Bourbon-párti miniszter egyike volt, akik 1706-ban átálltak a Habsburgok oldalára.⁵⁴ V. Fülöp árulónak minősítette, vagyonelkobzásra ítélte és megfosztotta minden hivatalos tisztségétől.⁵⁵

A hivatalokban szerzett tapasztalata, valamint az Itália irányításával kapcsolatos részletes közvetlen információi miatt azonban tökéletes jelölt volt arra, hogy III. Károly kormányában kamatoztassa tudását, és mivel tehetsége és vezető szerepe hamar kitűnt a barcelonai udvar tanácsainak ülésein és egyéb megbeszélésein, a király kinevezte az Itáliai Államtanács vezetőjének.⁵⁶ Az olasz ügyek vitelében Romeo még a mindenható Moles kegyencet is háttérbe szorította, bár fenntartotta vele az együttműködést, és kikérte véleményét a folyó ügyekről hozott királyi döntésekkel kapcsolatban is. A gyakorlatban Romeo és Moles együtt döntött a barcelonai kormány itáliai érdekeltségei ügyeinek nagy részében, akár a *Junta de Italia*, akár a későbbi Itáliai Tanács hatáskörébe tartoztak. Néhány esetben azonban engedményeket kellett tenniük a másik kegyenc, Stella, illetve néhány befolyásosabb tartományi vezető javára.⁵⁷ Romeo együtt dolgozott a király másik kiemelt szerepű titkárával, az imént említett Vilana Perlasszal is. A két államférfi közötti munkameg-

52 AHN E, leg. 2075.

53 AHN E, leg. 2179.

54 V. Fülöp részletes írott rendelkezéseket hagyott a Madridhoz közelítő szövetséges csapatok által kiváltott helyzet kapcsán, valamint az Itáliai Tanács Guadalajarába, majd Burgosba költözéséről is: AHN E, leg. 1997.

55 AHN E, leg. 1975. V. Fülöp az árulónak minősített Romeo ellen hozott rendelkezései.

56 A mantovai nagykövet, Orazio Guicciardi értesülései szerint, 1709. ASMo Ambasciatori, Spagna, 70.

57 A következő iratokban számos példát találunk arra, hogyan működött 1708-tól a barcelonai udvarban az itáliai ügyek hivatala. A Romeo és Moles közti levél- és iratváltásokban is tükröződik a ketjük közti szoros együttműködés: AHN leg. 8686., 8687. Bécsben szintén bőséges forrásanyagot találhatunk az Itáliai Ta-

osztás alapján Perlas foglalkozott Spanyolország ügyeivel, míg Romeo Itáliával. 1711-ben Romeo elkíserte Károlyt a császári koronázásra, és a bécsi Legfelsőbb Spanyol Tanács tanácsadója lett egészen Bécsben bekövetkezett haláláig.⁵⁸

Rialp márkija, Ramón Vilana Perlas 1705 és 1707 között a Barcelonai Hercegség helyi hivatalaiban teljesített szolgálat után végül megkapta az államtitkári kinevezést. 1711 szeptemberében, mielőtt III. Károly elhagyta Barcelonát, hogy Bécsbe menjen a császári koronázási ünnepségre, rendeletben szabályozta Vilana Perlas kompetenciáját, szolgálati idejét és a tisztségével járó javadalmazást;⁵⁹ rendelkezésével a király Vilana Perlas befolyását kívánta megnyirbálni a szintén befolyásos államtitkár, Erendazu márki javára, aki elkísérte az uralkodót utazásán. A Vilana Perlas beosztásáról rendelkező királyi határozat illeszkedik a rendeletek azon sorába, melyekkel Habsburg Károly a régensség rendszerének alapjait kívánta megszilárdítani felesége, Erzsébet Krisztina számára.

A király távolléte nagy kockázatot jelentett Vilana további karrierkilátásaira, mivel háttérbe szorult a királyt bécsi útjára elkísérő spanyol és itáliai miniszterekkel szemben, akik érdemeikért 1713 decembere után szinte kivétel nélkül kinevezést nyertek a Legfelsőbb Spanyol Tanácsba. Ugyanakkor Vilana Perlas befolyása egyed-uralkodó volt a politikai és katonai titkárságokon, ahol nem szorították háttérbe olyan, a király közvetlen úti kíséretéhez tartozó személyek, mint Juan Antonio Romero y Anderaz. Vilana Perlas, Rialp márkijának 1711 és 1713 közötti gazdag levelezése részletes adatokkal szolgál a királyné titkárságának hivataláról és működéséről.⁶⁰ A háború végső, nehéz pillanataiban Vilana Perlas elnyerte a királyné, Erzsébet Krisztina bizalmát, és ez döntő szerepet játszott abban, hogy a katalán titkár nagy presztízsértékű hivatalt kapott 1713-ban a bécsi udvarban. Több mint másfél éven keresztül igen kedvezőtlen politikai helyzetben volt a barcelonai régensnő, Erzsébet Krisztina jobb keze, amikor a napi hírekben a brit külpolitika aggasztó irányváltásáról szóló értesülések mellett a katalán társadalom lázongó hangulatáról számolt be a sajtó. Emellett Vilana Perlas arról is értesült, hogy távollétében a király rendeletet hozott a monarchia tartományi vezetésének szabályozására. 1712 februárjában Juan Antonio Romeo Bécsből tájékoztatta, hogy a császár új királyi gyűlést (junta) hozott létre az itáliai ügyek vitelére.⁶¹ Az Itáliai Gyűlés (*Junta*

nács működéséről: ÖStA HHStA Italien-Spanischer Rat [ISR], Vorträge der Zentralbehörden, f. 1., 2. (Junta de Italia en Barcelona, 1709–1710); ISR, NK, f. 1.

58 A Consejo de España-ról lásd: León Sanz, 1992. 111–122.; illetve Verga, 1985. 203–261. VI. Károly uralkodását újszerű szempontból vizsgálja Auer, 1994. 191–211.

59 AHN E, leg. 8686. III. Károly levele az Államtanácshoz. Barcelona, 1711. szeptember 11.

60 AHN E, leg. 8696. Rialp levelei.

61 Romeo levele Rialphoz. Bécs, 1712. február 17. A levél – Rialp és Erendazu 1711–1712 közötti levelezésével együtt – megjelent Pedro Voltes Bou háromkötetes munkájában: Voltes Bou, 1970. 58. Az olasz ügygel kapcsolatban figyelemre méltó a levél alábbi részlete: „A császár elrendelte, hogy az olasz ügyeket a jelen helyen külön bizottság intézze, amelynek tagjai Valencia érseke, Stela gróf, Olivari szenátor (aki jelenleg udvarunkban tartózkodik), valamint én [Romeo – a ford.], és amely tanácskozik Őfelségével az adott kérdésekben. (...) Mindannyiunkat intettek, hogy a lehető legnagyobb körültekintéssel járjunk el, hogy az új bizottság által hozott döntések ne mondjanak ellent Őfelsége, a Császárné rendelkezéseinek, azért is minden jegyzőkönyvet eljuttatunk udvarába, és ott is hasonlóan fognak cselekedni, hogy békében és következetesen vihessük ügyeinket.”

de Italia) háttérbe szorította a Barcelonában ülésező, régebbi alapítású Itáliai Tanácsot. Az új szervezet tagjai a valenciai érsek, Rocco Stella gróf, Giorgio Olivazzi milánói szenátor és Erendazu márki voltak. Az 1713 decemberében Bécsben megalkotott Itáliai Gyűlést tekinthetjük a Legfelsőbb Spanyol Tanács (*Supremo Consejo de España*) közvetlen intézményes előzményének.

Miután visszatért a bécsi udvarba férjéhez, a császárné védelmébe vette Vilanát, és elérte, hogy a háború utolsó, kritikus időszakában tanúsított hűségének elismeréseként 1713 decemberében államtitkárrá, valamint a Spanyol Monarchia királyságaiért, államaiért és birtokaiért felelős külügyi hivatalának élére nevezzék ki.⁶²

A királyi titkárságok gyakorlati politikai hatalmának gyors növekedésével szoros kapcsolatban mindkét spanyol udvarban markánsná vált az a törekvés, hogy egyesített és szaktudással rendelkező tagokból álló állami titkárságot hozzanak létre a katonai kérdések kezelésére. Bár Madridban és Barcelonában is több hivatalos hatáskörrel rendelkező katonai tanács, illetve junta működött,⁶³ az uralkodók szükségessnek vélték, hogy egy olyan kompetens minisztérium egységes hatáskörébe vonják a vonatkozó kérdéseket, amely képes megszervezni a toborzást, a zsoldot és a seregek ellátmányát, és így hatékonyan, a hasonló jogkörű szervezetek működéséből fakadó késlekedés és egyéb hibák nélkül, megfelelő koordinációval intézni a hadi ügyeket a félszigeten zajló háború idején.⁶⁴

A hadügy átalakításával kapcsolatos fenti döntését V. Fülöp közölte a területi tanácsokkal, beleértve az Itáliai Tanácsot is, kiemelve annak fontosságát, hogy az Itáliai Tanács minél gyorsabban lezárja és átadja a háborúval kapcsolatos ügyeit az új, egységes tanácsnak, ám addig az átmeneti időszakban is irányítsa az új titkársághoz a főparancsnokság és a hadsereget ellátó szállítók minden kommunikációját. Mivel az alkirályok Itáliában a főkapitány szerepét is betöltötték, jelentéseiket továbbítaniuk kellett Canalesnek. Concepción Castro rámutatott arra, hogy Gibraltar szövetségesek általi meghódítása okozta Canales márki bukását és a hadügyi hivatal kiemelt szerepének végét, bár a Hadi Kincstár (*Tesorería Mayor de Guerra*) a harcok végéig folytatta működését.⁶⁵

Ezzel szemben a Habsburg-párti táborban csak a háború utolsó éveiben indult kezdeményezés a hadügy adminisztratív egységesítésére. A király kezdeményezése az érintett tanácsok és egyéb szervezetek gyanakvását és ellenzését vívta ki, mert hatáskörük megnyirbálása miatt aggódtak. 1710. február 24-én III. Károly az Aragón Tanácsban közölte: „Minden katonai tevékenység, legyen az a hadseregé, a milíciáké, a helyőrségeké, a testőrségé, illetve a tengerészeté, a Hadi Tanács (Junta

62 1713. december 29-én VI. Károly elrendelte „...a Spanyol Királyságban működő két államtitkárság egybevonását, mely a monarchia, királyságai és egyéb területeinek ügyei felett rendelkezik; rendeleteket és rendelkezéseket hoz, valamint az illetékes bíróságok működését irányító határozatokat bocsát ki, személyeknek pedig ugyanabban a formában továbbítja a kérdéseket és kéréseket, ahogy az mindig is történt a Spanyol Királyságban”. ÖStA HHStA ISR, Consejo Supremo de España, k. 1.

63 León Sanz, 1989.

64 Castro, 2000. 155–183.

65 A hadjárat módját meghatározó uralkodói rendelkezésekről, valamint az Itáliai Tanácsról lásd a vonatkozó királyi rendeleteket: AHN E, leg. 1998.

de Guerra) hatáskörébe tartozik. Ennek érdekében minden folyamodványt, melyben katonai beosztást vagy kinevezést kérnek Királyságunk bármely területén, államtitkáromhoz, Ramón de Vilana Perlashoz intézzenek.⁶⁶

A Franciaországgal folytatott béketárgyalások megállapodásaival, valamint az Anjou herceg támogatottságának rohamos csökkenése következtében az örökösödési háború eldőlni látszott, miközben több európai nagyhatalom diplomatái is itáliai területek felajánlásával igyekeztek kompenzálni a herceget. Vilana Perlas hatalma szinte felbecsülhetetlenre nőtt volna, ha 1710-re eléri az akkor spanyol katonai ellenőrzés alatt álló itáliai és németalföldi területek, valamint a spanyol királyságok erőinek összevonását. Bár III. Károly hivatalos nyilatkozataiban tagadta, hogy csökkenteni kívánná az Aragón Tanács jogkörét, az itáliai bíróság nem így értelmezte a király ellentétes értelmű gyakorlati rendelkezéseit, és egy erélyes hangvételű beadvánnyal azonnal reflektált a királyi rendeletre, megkérdőjelezve annak törvényességét, amely az Aragón Tanács értelmezésében egyértelműen sértette az aragón korona királyságainak korábban juttatott jogokat, és az elmúlt évszázadok joggyakorlatával is teljesen ellentétes volt.⁶⁷

1711 közepén III. Károly ismét kísérletet tett arra, hogy rendeletileg kikényszerítse, hogy az itáliai tanácsok és miniszterek elfogadják a fölējük rendelt rendkívüli kormányt (melynek indokoltságát a háborús körülményekkel magyarázta a központi kormány), bár kevésbé közvetlenül és diszkrétebben járt el, mint Aragónia esetében. A király Itáliai Gyűlésre (*Junta de Italia*) vonatkozó júniusi rendelete előírta, hogy „*királyi határozatom értelmében minden jelentést, beadványt és egyéb katonai iratot Corzana grófjának nyújtsanak be*”.⁶⁸ A háború operatív irányításának feladata így Ramón Vilana Perlas korábbi államtitkártól egy madridi arisztokratához került, Corzana grófja ráadásul Castilla admirálisának kiterjedt klientúrájához tartozott; korábban az admirális győzte meg a gróft, hogy a főherceg pártjához csatlakozzék.⁶⁹ Corzana és Romeo szintén III. Károllyal tartottak bécsi koronázására. Mielőtt elhagyták Katalóniát, Corzana helyére III. Károly Eldra grófját nevezte ki a haditanács rangidős vezetőjének.⁷⁰

A háború előrehaladtával mindkét spanyol udvar és kormány esetében megfigyelhető az a törekvés, hogy gyors megoldást találjanak a legfontosabb ügyek hatékony kezelésére a hadiállapot közepette is. Míg Canales márkijának ilyen irányú törekvései lehetőségeihez képest ambiciózusak voltak, tekintve hogy a márk a Hadi Kincstár egyöntetű támogatását élvezte, a Habsburg-pártiak kevésbé grandiózus, racionális javaslatokkal álltak elő, mint például a kinevezések rendszerének centralizálása a tanácsok juttatásainak kárára. III. Károly kincstára nagyban függött a területi szervezektől származó bevételektől, így nem volt meg a lehetősége, hogy átvegye a Moriana gróf vezetésével konszolidált, központosított elosztási jellegű madridi kincstár működési modelljét. A Bourbon-oldalon ezek a központosító kezdeményezések vezettek

66 AHN E, leg. 8686. III. Károly az Aragóniai Tanácsnak (*Consejo de Aragón*). Barcelona, 1710. február 24.

67 AHN E, leg. 8686. Az Aragóniai Tanács kérelme III. Károlyhoz. Barcelona, 1710. február 25.

68 AHN E, leg. 8685. III. Károly a Junta de Italiához. Barcelona, 1711. június 26.

69 Rodríguez Villa, 1907. (Vila műve, bár életrajz, forrásgyűjteményként még inkább figyelemre méltó.)

70 AHN E, leg. 8685. III. Károly a Junta de Italiához. Barcelona, 1711. szeptember 16.

az Államtitkárság és a Hadügyi Hivatal megalapításához, mely hivatalok irányítását, az adóhivatallal együtt, 1705-től José Grimaldo vette át, majd az 1714-es reformtól minisztériumként működtek tovább. Ezzel szemben a császári oldalon az 1710-es reformterv csupán Vilana Perlas karrierje felívelésének jele volt, aki – miután átvészelt a barcelonai régensség politikailag nehéz pillanatait – 1713-as császári államtitkári kinevezésével koronázhatta meg pályafutását. A Savoyai Jenő által vezetett bécsi Haditanács azonban nem adott helyet a katalán államtitkár ellenvéleményének, aki próbált ellenállni a *Hofkriegsrat* centralizáló előretörésének.

Egy másik, a két spanyol udvarban hasonlóan egy időben jelentkező politikai probléma a régensség kérdésének napirendre kerülése volt. Az ezt szabályozó egyeztetet azt a célt szolgálta, hogy enyhítse a király távolléte által okozott problémákat, ha az uralkodó spanyol fővárosát elhagyva a birodalmi székhelyre ment. II. Károly halálát követően a monarchiát egy szűk körű kormánytanács (*junta*) irányította, amelynek tagjai az özvegy királyné és Toledo érseke voltak. Amikor V. Fülöp először utazott el huzamosabb időre Madridból az aragón korona területére, majd Itáliába, korábban soha nem látott hatalmat helyezett Portocarrero bíboros (1635–1709) kezébe egészen addig, amíg az új királyné, Savoyai Mária Lujza meg nem érkezett az udvarba. Emellett V. Fülöpnek számos alkalommal kellett az általa választottakra delegálni a döntéshozatalt távolléte idejére, amikor a portugál vagy a katalán fronton tartózkodott. Amikor 1706-ban és 1710-ben a szövetséges csapatok betörték Madridba, a király kénytelen volt felfüggeszteni az udvar törvényhozó kompetenciáját, mivel a menekülésben nem tudta követni a teljes bírói testület.

A fenti, a király távollétének negatív hatását enyhítő kormányzati megoldások a gyakorlatban általában úgy működtek, hogy a király egy heterogén, nem egységes felhatalmazási jogkörösomagot adott át vagy egyetlen személynek, vagy egy régenstanácsnak. Érdekes megoldás volt a fent ismertetett, a törvénykezés felfüggesztésére irányuló kísérlet is 1706-ban és 1710-ben, aminek fő célja az volt, hogy megakadályozzák, hogy a Habsburg-pártiak a bíróságokon keresztül valamely módon intézményesítsék hatalmukat, és az így elért legitimitással kiterjessék uralmukat Madridra, illetve az egész monarchiára is. Ami a régensség gyakorlati működését illeti, V. Fülöp például 1702 júliusában kormánygyűlés (*junta de gobierno*) megalakítását rendelte el távolléte idejére, de IV. Fülöp és II. Károly a régensstanácsokra vonatkozó korábbi rendelkezéseivel ellentétben nemcsak a Kasztíliai és az Aragón Tanács elnökei voltak a tagjai, hanem az Itáliai, a Flandriai és az Indiák Tanácsának elnökei is, mivel a rendelkezés szövegezése szerint „*a tartományainkkal kapcsolatos hírek a teljes tanács munkáját segíthetik*”.⁷¹

A spanyol Habsburgok szintén kodifikálták a régensség intézményét; ennek legjobb és törvényileg legrészletesebben előkészített példája, amikor III. Károly 1711-ben a birodalom bécsi székhelyére utazott, és feleségét nevezte ki régensnek a barcelonai udvarba távollétében. El kellett költöznie, maga mögött

71 ASMi, Dispacci Reali, 137. Madrid, 1702. július 6. A királyi rendelet értelmében mind a különböző tanácsok vezetői, mind a toledói érsek, mind pedig a királyi udvar főudvarmestere államtanácsosként és nem kinevezett rangjuk képviselőként voltak kötelesek részt venni a junta ülésein.

hagyva feleségét Barcelonában régensként. Szeptember 22-én III. Károly kormánybizottság (*junta de gabinete*) megalakítását rendelte el, amely távollétében támogatta a királynét a kormányzásban: „Távollétem idejére Tisztelt és Szeretett Feleségem megfontolt vezetésére bízom a kormány ügyeit, teljes hatáskörrel, és minden más hatóság elé helyezve döntéseit, bízva azok bölcs voltában. Továbbá elrendelem, hogy az Államtanács és a fennálló bíróságok mellett alakítsanak kormánybizottságot, amely segédkezik a királyné hivatalában, és a miniszterekkel együttműködve könnyíti a kormányzás terhén, és biztosítja a helyes döntéseket a törvénykezési kérdésekben. Ezért bízva a királyné, Szeretett Feleségem igyekezetében és a miniszterek bölcs tanácsaiban, a következőket jelölöm ki az említett junta megalakítására és tagjaivá, akik távollétem alatt szorgalommal és bölcsen munkálkodva felelnek a kormányzás ügyeiért: Aragónia alkancellárja, Kasztília elnöke vagy kormányzója és az inkvizíció vezetője, egy grand, egy államtanácsos, egy marsall és egy alkancellár, illetve elnök hiányában két rangidős tanácsos az Aragón és a Kasztíliai Tanácsból. Személy szerint grandnak kinevezem a királyné udvarmesterét, Aragónis admirálisát; az államtanácsosságra Moles herceget; marsallnak Guido Starhemberg grófit; tanácsosoknak Don Domingo de Aguirre két tanácsosát és Joseph de Gुरुpeguyt, azzal a kitételrel, hogy elhagyja az aragón udvart és belép Kasztíliába, és az alkancellárt, valamint a vonatkozó Aragón Tanács legidősebb tanácsosát. Így rendelkezem tehát, ha távollétem azt megkívánja.”⁷²

Mindenesetre a spanyol Habsburgok 1711-ben megalakult kormánybizottsága teljesen eltért attól a kormánygyűléstől, amelyet V. Fülöp hozott létre 1702-es itáliai utazása alkalmával, mert abban az Itáliai, a Flandriai és az Indiák Tanácsai vezetőinek részvételével a tartományi szempontok elsődlegessé váltak. Ezzel szemben III. Károly nem tette régenstanácsa tagjává az Itáliai Tanács elnökét. Így a király külföldi távolléte alatt bizonytalanság uralkodott a tartományi politika kérdéseivel kapcsolatban; például az sem volt tisztázott, hogy a Milánói Hercegséget és a Nápolyi Királyságot érintő ügyekről Barcelonában vagy Bécsben határoznak. Elutazása előtt III. Károly több személyes kinevezéssel végül még kialakított egy tanácsosi csoportot, melynek tagjai az uralkodóval együtt vitték az Itália kormányzásával kapcsolatos ügyeket.⁷³

A függetlenné válás folyamata

A közhivatalok adásvételének a fentiekben ismertetett gyakorlata V. Fülöp rövid itáliai uralkodása alatt teljesedett ki a legnagyobb mértékben. Egyrészt folytatódott a milánói szenátus helyeinek elidegenítése, így tett szert szenátori rangra José Patiño is. A Nápolyi Királyságban a helyi miniszteri posztok is megvásárolhatóak lettek, illetve a Kincstár Bírósága hivatalait, *presidente togado*, illetve *rationales* hivata-

72 AHN E, leg. 8684. III. Károly az Aragóniai Tanácsnak. Barcelona, 1711. szeptember 11.

73 AHN E, leg. 8688., 8688. Battista Modignani milánói régens a királyi kíséret fizetésben nem részesülő tagjainak kinevezéséről. Barcelona, 1711. szeptember 10.

lát is hasonlóan elérhetővé tették. Emellett eltörölték az élethosszig tartó kinevezések rendszerét. A királyság államtitkára, José Grimaldo döntő szerepet játszott az adásvételi ügyletek lebonyolításában, háttérbe szorítva ebben a kérdésben még az Itáliai Tanácsot is, és a bevételeket a Hadi Kincstárba irányította.

A közhivatalok adásvételének intenzitása azonban Szicíliában érte el az abszolút tetőpontot, 1708 és 1713 között. Az alkirály, Balbases márkija Grimaldo segítségével királyi hercegi, hercegi, márkai, illetve spanyol grandí rangokat tett megvásárolhatóvá; emellett a közhivatalok közül elidegenítette a szicíliai kincstár kezeléséért felelős *Tribunal del Patrimonio* bíróságának *maestro racional togado* és *maestro racional y de capa* hivatalát, és több közepees rangú és alsóbb beosztású hivatalnoki titlust is. Ahogyan azt korábban a Milánói Hercegség esetében leírtuk, ezen intézkedésének hatása a hagyományos *cursus honorum* felfogására és az oligarchiáról alkotott képre igen negatív volt, bár ahogyan a Szicíliai Királyság példája is bizonyítja, a feddhetetlenség hiánya nem feltétlenül járt együtt minden esetben a Spanyol Monarchia iránti hűség hiányával.

A Habsburg-párti oligarchia a királyság háború alatti gyengeségét saját helyi autonómiájának növelésére használta fel. Követeléseikkel különösen Milánóban, a francia–spanyol seregek visszavonulását követően, a Habsburg-uralom kezdetén tudtak sikeresen fellépni. 1706 és 1716 között a hercegség területét egy lombard nemesi gyűlés irányította, és a helyi ügyek alakulását immáron a nemzetközi hatalmak sem befolyásolták. Ugyanezen időszakban a helyi kincstár gyarapítására a milánói polgároknak is elérhetővé tettek néhány közhivatalt. Ebben az autonóm helyi ügymenetben 1714-ben állt be drasztikus változás a bécsi Legfelsőbb Spanyol Tanács döntéseinek, valamint az első kormányzók érkezésének hatására, akik új katasztert vettek fel és emelték az adóterheket, hogy a Bourbon–Farnese-tábor agresszív politikájával szemben állandóan készenlétben álló hadsereget tudjanak finanszírozni.

1706. szeptember 7-én a francia–spanyol seregek döntő vereséget szenvedtek Torino falainál. A csapatok szégyenteljes visszavonulása után XIV. Lajos I. József császárral, valamint a savoyai herceggel folytatott titkos tárgyalásainak eredményeképp 1707 márciusában a Habsburg-ház bécsi ága a könnyen kivívott végső győzelem után három évtizedre magához ragadhatta az Itália feletti uralmat. Ugyanúgy, mint annak idején a messinai felkelés során, XIV. Lajos ismét megmutatta, hogy itáliai hadjáratait a háborúban csak taktikai, figyelemelterelő céllal szervezte, és az olasz területekről bármikor a stratégiaiul fontosabb Flandriába vagy a Rajna-vidékre csoportosította át haderejét, ha a helyzet úgy kívánta. Savoyai Jenő torinói győzelme után hadseregét lombard területekre vezette, és szeptember 24-én bevonult Milánóba. A francia–spanyol ellenállás a hercegség néhány erődjében és kastélyában kitarított addig, amíg közzétették a francia király által 1707. március 13-án aláírt fegyverszünetet.

A madridi kormány azon félelme, hogy Bécs felosztja a Milánói Hercegséget, áttért a lombard területekre is. 1706. szeptember 7-én a Savoyai Jenő vezette császári sereg súlyos vereséget mért a Bourbon-haderőre. A franciák rendezetlen visszavonulása Piemontból megkönnyítette a savoyaiak által támogatott császáriaknak a Milánói Hercegség elfoglalását. A császári seregek minden ellenállás nélkül,

illetve az esetek többségében a spanyolokkal együttműködő helyi hatalmak megadásával elfoglalták Milánó városát, Lodit, Tortonát, Novarát, Paviát, Pizzighetonét és Alessandriát. Ugyanakkor a Bourbonok számos erődítményt megtartottak Itáliában, többek között Milánó, Cremona, Valenza, Finale, Mantova, Sabbioneta és Mirandola fellegvárait. Ám XIV. Lajos miniszterei úgy döntöttek, hogy feláldozzák Itáliát, hogy emberi és gazdasági erőforrásaikat a háború kimenetele szempontjából meghatározónak tartott flandriai–rajnai frontra összpontosítsák.

1707 februárja és márciusa között zajlottak le a francia, a császári, valamint a savoyai képviselők közötti tárgyalások, amelyek eredményeképpen egy március 13-án kelt határozatban elrendelték a francia csapatok kivonását Lombardiából. A tárgyalások során V. Fülöp érdekei háttérbe szorultak, mivel a felek elutasították a Bourbonok észak-itáliai szövetségeseinek, például Mantova hercegének kéréseit. A nagy kíséretével együtt Mantovában menedékhelyet nyert Vaudémont hercege, illetve Médavy gróf egyesítette a francia–spanyol sereget, és a francia határ felé vonult vissza.⁷⁴ Az 1707-es visszavonulást aggodalommal figyelték Itália többi részén is. Lodovico Antonio *Annali d'Italiájában* kijelentette, hogy a döntés meglepte az olaszokat. Muratori, bár nem vitatta a versailles-i udvar stratégiai döntésének indokoltságát, rámutatott annak néhány kedvezőtlen következményére. A Bourbonok kiszolgáltatták észak-itáliai szövetségeseiket a győztesek kényének, ugyanúgy, ahogy XIV. Lajos a messinai felkelőket 1678-ban.⁷⁵ Mantova hercegétől elkobozták javait, miután a Bourbonok árulónak kiáltották ki.⁷⁶

Úgy tűnt, a Bourbonok még mindig nem ismerték fel, hogy a Milánói Hercegség az egész Itália kapuja, hogy vereségük az osztrák Habsburg-ág befolyása alá kényszeríti a pápaságot, valamint hogy a császári csapatok folytatni fogják a déli területek meghódítását. Hasonlóan reményvesztett hangulat uralkodott V. Fülöp itáliai miniszterei között is, ahogyan arról Szardínia alkirálya, Jamaica márkija José Grimaldo titkárnak írott levelében beszámolt: „Azt beszélük, hogy azért nem segítettek nekünk Itáliában, hogy feláldozhassák.”⁷⁷ Miért kellett a vazallusoknak továbbra is védeniük az ügyet, amit XIV. Lajos már elveszítettnek tartott Itáliában? 1707 júliusában a császári csapatok meghódították a Nápolyi Királyságot, a következő évben pedig Szardíniát. Csupán a toszkán erődítmények egy része és a Szicíliai Királyság maradt V. Fülöp uralma alatt, bár Szicíliát 1713-ban a király parancsára átadták a savoyai hercegnek.

Az Itáliai Tanácsot az új francia tartományi képviselők hatalma váltotta fel, így a tanácsnak végnapjaira csak passzív szerep jutott a Milánói Hercegség felosztásához vezető tanácskozásban, olyannyira, hogy a döntésről nem is értesítették képviselőit. 1707. május 20-án, a tárgyalások lezárultakor az Itáliai Tanács hosszú idő után először intézett feliratot a spanyol királyhoz: „Mély fájdalommal fogadtuk a Tanácsunkhoz folyamatosan érkező, ám még nem hivatalos híreket, melyek szerint a Milánói Hercegség hivatalából mindenkit eltávolítottak, hogy helyüket a császáriak foglalhassák el. A Felsőged szolgálatában mindig is tanúsított tisztelettel és hűséggel, szolgálatunkra

74 Saint-Simon, 1983. 928.

75 Muratori, 1964. 1430.

76 A témában figyelemre méltó cikk: Frigo, 1994. 55–84.

77 AHN E, leg. 323. Jamaica márkijának levele José de Grimaldo Callerhez. Cagliari, 1707. október 17.

büszkén fontolgattuk ezen hírek jelentését, melyeknek végül a következő értelmezésére jutottunk. Ha Felsőged mostani helyzetében elkerülhetetlennek tartotta, hogy Koronája ékességei közül egy oly értékes drágakövet, mint Milánó, kivessen, ezen döntését kétségtelenül annak tudatában hozta, hogy a Királyság egyetemes javát szolgálja.”⁷⁸

A tanácsot a Nueva Planta aragón korona területére vonatkozó rendeleteinek értelmében átalakították, és bár a szervezet meggyengült, még megérte Szicília 1713-as átadását.⁷⁹ Az Itáliai Tanács utolsó írásos beadványa az uralkodóhoz 1716-ban kelt. A spanyol hadsereg 1717–1718-ban újra elfoglalta Szardíniát és Szicíliát, és a szigetek ettől kezdve nem a tanács hatásköre alá tartoztak, hanem közvetlenül a Nueva Planta határozatai szabályozták kormányzatuk és igazságszolgáltatásuk működését.⁸⁰

Az itáliai spanyol birtokok elvesztése az örökösödési háborúban komoly hatással volt a spanyol kormányzás reformjára is. Úgy a Nueva Planta rendeletsorozata, mint a tanácsok és az állami hivatalok átalakítása is jó példája annak, hogy egy spanyol főségű, az Ibériai-félszigeten kívül eső terület változásai is milyen intenzív hatást tudtak gyakorolni a madridi és a barcelonai udvar politikája alá tartozó területekre is az aragón korona és Itália királyságainak vonatkozásában. Ezen kérdés részletezése helyett itt csak arra szeretnék rámutatni, hogy a Bourbon-párti propaganda mindent elkövetett, hogy relativizálja és enyhítse V. Fülöpnek a Spanyol Monarchia egységének megtartását célzó politikájának kudarcát. Egy névtelen kéziratban, melynek a címe *Carta de la Monarquía Española a los reinos, provincias y territorios de Italia* (Levél a Spanyol Monarchiától Itália királyságainak, tartományainak és területeinek), a szerző, a Spanyol Monarchiát megszemélyesítve, a spanyolok itáliai uralmának korai időszakáról beszél, és arra emlékeztet, hogy a spanyolok azóta is, századokon keresztül tiszteletben tartották az itáliai királyságok és egyéb birtokok autonómiáját: „Szinte ugyanaz a Spanyolország vagyok, aki két évszázada tiszteletteljes hatalommal lépett partjaidra; megnyitottad előttem városaid kapuját, és én nem vettem ki kezedből kulcsukat.” Ugyanakkor kétségtelen, hogy a Bourbon-párti

78 AHN E, leg. 2004. Az Itáliai Tanács beadványa az uralkodóhoz. Madrid, 1707. május 20. A beadványt Mancera, valamint Giuraro és loppulo régensek, San Román gróf, Domenico Capecelatro és Giovanni Battista Belcredi jegyezte aláírásával (bár az eredeti dokumentumban kihúzták San Román gróf és Capecelatro nevét). A páduai Belcredi Rubino helyetteseként 1706 áprilisától volt régens. Rubino visszatért Milánóba, hogy ismét szenátusi tag lehessen, de nem kapta meg a kinevezést. Belcredi madridi tartózkodása alatt sem tudta kijárni a kinevezésért járó fizetés kiutalását (AHN E, leg. 1986). Milánó elfoglalása után Belcredi visszatért az olasz városba, és megerősítették szenátori kinevezését. 1717-ben VI. Károly a Consejo Supremo de España vezetőjévé nevezte ki Bécsben. Az Itáliai Tanács történetének utolsó szakaszáról lásd: Álvarez-Ossorio Alvaríno, 2003–2004. 311–392.

79 A milánói tárgyalásokkal foglalkozó titkárság beosztottjait a titkárság felszámolása előtt nem sokkal megbízták a szervezet irattárának leltározásával. AHN E, leg. 1292. Sardeña gróf, San Román gróf és Capecelatro beadványa. Madrid, 1715. május 13.

80 AHN E, leg. 1992. Az Itáliai Tanács utolsó beadványai a milánói tárgyalásokkal kapcsolatban. Madrid, 1716. január 10. Lásd Serdañola márki, San Román gróf és Capecelatro márki beadványát. Fennállásának utolsó éveiben a Consejo de Italia aktív állami szerv helyett inkább a máshová át nem helyezhető miniszterek tranzitállomásként működött. A Nueva Planta rendeleteinek szardíniai vonatkozásáról lásd: AHN Consejos, leg. 68/3, n.º 35.; továbbá Alonso Aguilera, 1977. 115–119.; Bermejo Cabrero, 1980. 129–144.

röpirat befejezése utalást tesz Spanyolország Európában elszenvedett területi veszteségeire: „Hagyj hát magamra, Itália, szerencsémbe, hagyj magamra, Európa, balsorsomban, én kibékültem sorsommal, és megbecsülöm uralkodómat, V. Fülöpöt és Savoyai Mária Lujzát.”⁸¹

Az Itáliától elszakított Spanyolország elégedetlensége rövid ideig tarthatott, addig, amíg 1714-ben, illetve 1715 júniusában le nem zárult Katalónia, illetve Mallorca és Ibiza meghódítása.⁸² Később V. Fülöp kormánya jelentős katonai és anyagi forrásokat áldozott arra, hogy meghódítson bizonyos itáliai területeket. 1717 és 1747 között újra spanyol katonák ontották vérüket itáliai földeken; a háborúval a spanyol uralkodó a monarchia terjeszkedését kívánta elsősorban biztosítani, majd pedig saját dinasztikus céljait, a Bourbon–Farnese-ág itáliai-félszigeti berendezkedését kívívni. A mindenkori stratégiai célokon túl ki kell emelnünk azt is, hogy Spanyolország itáliai birtokainak elvesztése és a Spanyol Monarchia más európai területeinek függetlenné válása átformálta mind a spanyol, mind az olasz társadalom politikai valóságpercepcióját, és új jelentést, valamint körülírta, szűkebb szemantikai tartalmat adott az olyan fogalmaknak, mint *Spanyolország*, *Itália* és *Európa*.

A fentiekkel összefüggésben megállapítható, hogy az egységes európai Spanyol Monarchia felbomlása 1706 és 1713 között ment végbe. A 17. század közepén a tartományi lázadások közepette már közelinek tűnt a spanyol korona fősége alá tartozó európai területek függetlenedése. Azonban a spanyol központi kormány a Spanyol Monarchia területi egységének megóvását tette politikai prioritássá, és megvalósításához a vidéki oligarchia érdekeinek tett jelentős engedelményeket. A királyság európai léptékű, vonatkozású dimenzióját fél évszázadon keresztül sikerült is fenntartani, ám ez területi áldozatokkal is együtt járt, a Katalán Hercegség északi részében és a spanyol uralom alá tartozó Németalföldön. A leg súlyosabb veszteség ugyanakkor Franche-Comté grófsága, és főként a portugál korona volt. A 18. század elején Madrid ugyan időt és energiát fektetett a korábban a fősége alá tartozó németalföldi területek jövőjéről folyó tárgyalásokba, ám legfontosabb célja az volt, hogy a Spanyol Monarchián belül tartsa itáliai birtokait. Az örökösödési háború, valamint annak a Mediterráneum nyugati térségében 1717 és 1720 között lezajló fegyveres harc utózóngéi számos itáliai királyság és állam spanyol főségének végét jelentették. A Nápolyi Királyság, Szicília és Szardínia, a Milánói Hercegség és a toszkán városállamok véglegesen függetlenedtek a monarchiától.

A bécsi Spanyol Tanács Itáliája, illetve a Bourbonok Itáliája így lett az átmenet színtere, amely megosztottságában is hozzájárult ahhoz, hogy Spanyolország itáliai birtokairól való visszavonulása, társadalmi, politikai és gazdasági kötelékeinek felbomlása kevésbé legyen traumatikus. Ez az itáliai spanyol naplemente egészen a 18. század utolsó harmadáig tartott a Habsburg dinasztikus házasságokkal, bár ezt követően a napóleoni háborúk szintén felélesztették az érdeklődést a Bourbon-dinasztia kisebb ágai iránt.

Fordította: Virágh Anna–Martí Tibor

81 A teljes szöveg megjelent: Pérez Picazo, 1966. 153–157.

82 A háború alakulásáról jó áttekintést ad: Pérez Aparicio, 1993. 381–503.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

ACAlba

Archivo de la Casa de Alba, Madrid

AGS

Archivo General de Simancas

AHN

Archivo Histórico Nacional, Madrid

ASMi

Archivio di Stato di Milano

ASMo

Archivio di Stato di Modena

BAV

Biblioteca Apostólica Vaticana, Róma

BNE

Biblioteca Nacional de España, Madrid

BNF

Bibliothèque Nationale de France Département des Manuscrits, Párizs

BNN

Biblioteca Nazionale di Napoli

ÖStA HHStA

Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs

2. Kiadott források és szakirodalom

Alonso Aguilera

1977 Alonso Aguilera, Miguel Ángel: *La conquista y el dominio español de Cerdeña, 1717–1720*. Valladolid, 1977.

Álvarez-Ossorio Alvariño

2002 Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio: *La República de las Parentelas. El Estado de Milán en la monarquía de Carlos II*. Mantova, 2002.

2003–2004 Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio: De la plenitud territorial a una prolongada agonía: el Consejo de Italia durante el reinado de Felipe V. In: *Cheiron*, 39–40. (2003–2004) 311–392.

2004a Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio: De la conservación a la desmembración. Las provincias italianas y la monarquía de España. In: *Studia historica. Historia moderna*, 26. (2004) 191–223.

2004b Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio: *Famiglie, nazioni e Monarchia. Il sistema europeo durante la Guerra di Successione spagnola*. Roma, 2004.

2015a Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio: Megőrzés és öröklés között. A spanyol monarchia Európában (1665–1715). In: *Történelmi Szemle*, 57. (2015) 3. sz. 351–362.

2015b Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio: Precedencia ceremonial y dirección del gobierno: El ascenso ministerial de Fernando de Valenzuela en la corte de Carlos II. In: *Vísperas de Sucesión. Europa y la monarquía de Carlos II*. Ed.: García García, Bernardo–Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio. Madrid, 2015. 21–56.

Álvarez-Ossorio Alvariño–García García–León Sanz

2007 *La pérdida de Europa. La Guerra de Sucesión por la Monarquía de España*. Ed.: Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio–García García, Bernardo José–León Sanz, Virginia. Madrid, 2007.

Astarita

1992 Astarita, Tommaso: *The Continuity of Feudal Power. The Caracciolo di Brienza in Spanish Naples*. Cambridge, 1992.

Auer

1994 Auer, Leopold: Carlos VI: tema y materia de las ciencias históricas. In: *Cuadernos de historia moderna*, 15. (1994) 191–211.

Barker

1975 Barker, Thomas Marck: *Raimondo Montecuccoli and the Thirty Years War*. New York, 1975.

1999 Benigno

1999 Benigno, Francesco: *Specchi della rivoluzione. Conflitto e identità politica nell'Europa moderna*. Roma, 1999.

Bermejo Cabrero

1980 Bermejo Cabrero, José Luis: Un decreto más de Nueva Planta. In: *Revista del Departamento de Derecho Político*, 5. (1980) 129–144.

Braudillart

1890–1901 Braudillart, Alfred: *Philippe V et la Cour de France*. I–V. Paris, 1890–1901.

Bugarella–Fallico

1977 Bugarella, Pietro–Fallico, Grazia: *L'archivio dei visitatori generali di Sicilia*. Roma, 1977.

Burkholder–Chandler

1984 Burkholder, Mark A.–Chandler, Dewitt Samuel: *De la impotencia a la autoridad. La Corona española y las Audiencias en América, 1687–1808*. México, 1984.

Castro

2000 Castro, Concepción de: Las primeras reformas institucionales de Felipe V: el marqués de Canales, 1703–1704. In: *Cuadernos dieciochistas*, 1. (2000) 155–183.

2004 Castro, Concepción de: *A la sombra de Felipe V. José de Grimaldo, ministro responsable (1703–1726)*. Madrid, 2004.

Covarrubias

1987 Covarrubias, Sebastián de: *Tesoro de la lengua castellana o española*. Ed.: Riquer, Martín de. Madrid, 1987.

Delille

1988 Delille, Gérard: *Famiglia e proprietà nel Regno di Napoli (XV–XIX secolo)*. Torino, 1988.

Elliott

1992 Elliott, John Huxtable et al: *1640. La monarquía hispánica en crisis*. Barcelona, 1992.

Frigo

1994 Frigo, Daniela: Impero, diritti feudali e ragion di stato. La fine del Ducato di Mantova (1701–1708). In: *Cheiron*, 21. (1994) 55–84.

Galasso

1972 Galasso, Giuseppe: *Napoli spagnola dopo Masaniello*. Napoli, 1972.

García Marín

2003 García Marín, José María: *Castellanos viejos de Italia. El gobierno de Ñapóles afines del siglo XVII*. Milano, 2003.

León Sanz

1989 León Sanz, Virginia María: *La Guerra de Sucesión española a través de los Consejos*. Madrid, 1989.

1992 León Sanz, Virginia María: Origen del Consejo Supremo de España en Viena. In: *Hispania: Revista española de historia*, 52. (1992). 180. sz. 107–142.

1993 León Sanz, Virginia María: *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la monarquía de España, 1700–1714*. Madrid, 1993.

Magdaleno

1988 Magdaleno, Ricardo: *Titulos y privilegios de Napoles (siglos 16.–18.)*. Vol. II. *Mercedes económicas*. Valladolid, 1988.

Mastellone

1965 Mastellone, Salvo: *Pensiero politico e vita culturale a Napoli nella seconda meta del Seicento*. Messisna–Firenze, 1965.

1969 Mastellone, Salvo: *Francesco d'Andrea, politico e giurista (1648–1698). L'ascesa del ceto civile*. Firenze, 1969.

Morales Polo

1654 Morales Polo, Luis: *Epítome de los hechos y dichos del emperador Trajano*. Valladolid, 1654.

Muratori

1964 Muratori, Lodovico Antonio: *Annali d'Italia*. In: Muratori, Lodovico Antonio: *Opere*. A cura di Giorgio Falco e Fiorenzo Forti. Milano, 1964.

Pérez Aparicio

1993 Pérez Aparicio, María del Carmen: *La Guerra de Sucesión en España*. In: *La transición del siglo XVII al XVIII. Entre la decadencia y la reconstrucción*. Coord.: Molas Ribalta, Pere. Madrid, 1993. 381–503.

Pérez Picazo

1966 Pérez Picazo, María Teresa: *La publicística española en la Guerra de Sucesión*. Tom. II. Madrid, 1966.

Quirós Rosado

2015 Quirós Rosado, Roberto: *Constantia et fortitudine. La corte de Carlos III y el gobierno de Italia, 1706–1714*. [PhD-dissertáció.] Universidad Autónoma de Madrid, 2015.

Ribot

2002 Ribot, Luis: *La Monarquía de España y la guerra de Mesina (1674–1678)*. Madrid, 2002.

Rodríguez Villa

1907 Rodríguez Villa, Antonio: *Don Diego Hurtado de Mendoza y Sandoval, Conde de la Corzana (1650–1720)*. Madrid, 1907.

Saint-Simon

1983 Saint-Simon: *Mémoires*. Vol. II. 1701–1707. Édition établie par Yves Coirault. Paris, 1983.

Sciuti Russi

1976 Sciuti Russi, Vittorio: Aspetti della venalità degli uffici in Sicilia (secoli XVII–XVIII). In: *Rivista Storica Italiana*, 88. (1976) 342–355.

1983 Sciuti Russi, Vittorio: *Astrea in Sicilia: il ministero togato nella società siciliana dei secoli XVI e XVII*. Napoli, 1983.

Solanes

1700 Solanes, Francisco: *El Emperador Político, y Política de Emperadores. Vida del Emperador Vlpio Trajano, sacada del Panegyrico de Plinio Menor, y otros Autores. Ilustrada con varias máximas políticas y morales*. I–III. Barcelona, 1700.

Spagnoletti

1996 Spagnoletti, Angelantonio: *Principi italiani e Spagna nell'età barocca*. Milano, 1996.

Verga

1985 Verga, Marcello: Il 'sogno spagnolo' di Carlo VI. Alcune considerazioni sulla monarchia asburgica e i domini italiani nella prima metà del Settecento. In: *Il Trentino nel Settecento tra Sacro Romano Impero e antichi Stati italiani*. A cura di Mozzarelli, Cesare–Olmi, Giuseppe. Bologna, 1985. 203–261.

1994 Verga, Marcello: Il 'Bruderzwist', la Spagna, l'Italia. Dalle lettere del duca di Moles. In: *Cheiron*, 21. (1994) 13–53.

Villari

1979 Villari, Rosario: *La revuelta antiespañola en Nápoles. Los orígenes (1585–1647)*. Madrid, 1979.

Visceglia

1998 Visceglia, Maria Antonietta: *Identità sociali. La nobiltà napoletana nella prima età moderna*. Milano, 1998.

Voltes Bou

1970 Voltes Bou, Pedro: *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705–1714)*. Vol. III. *Documentos*. Barcelona, 1970.

ANTONIO ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO

FROM CONSERVATION TO DISMEMBERING

ITALIAN PROVINCES AND SPANISH MONARCHY, 1665–1711

The Spanish Succession War was a civil and international conflict. It marks the end of Spanish dominion in Italy, but it was the end of a long process of desegregation and not a fortuity happening. It's a long term process more complex than an explanation of a falling down of an Empire. The Italian elites from 1640 were increasingly autonomous and, the weakly Spanish power, give them more authority in the second half of the century. They gained a position that determines that after the threats of Utrecht and Rastadt the change of sovereignty did not disturb, essentially, the daily life, business and social behavior of the Italian elites (with the exception of singular personalities and a little group of families).